

EESTI KIRJANDUS

1931 N° 10

SISU:

P. VIRES: Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil.

ED. TREU: Välismõjudest Eesti pääsukeselauludes.
(Joonisega.)

M. J. EISEN: Kellad.

E. LAID: Laadoga ala etnograafilised olud
nooremal raua-ajal.

M. SILLAOTS: Oliver Goldsmith — Wakefieldi kirikuõpetaja.

P. HAMBURG: Richard Roht — Elu on ilus.

Eesti algupäraste romaanide võistlus 1932.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 27. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Argis P
Eesti

EESTI

RAAMATUKOGU

RAAMATUKOGU

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

OKTOOBER 1931

NR. 10

Friedebert Tuglas'e ilukirjanduslik stiil.

2. Lausefigure.

3

Emotsionaalse mõju intensiivistamiseks tarvitab Tuglas tihedalt külvatud kõnefigureide kõrval ka rohkesti retoorilisi lausefigureid ning ilukõnelist paatost, mis omakord aitab rõhutada tema n. n. kõrget stiili, eraldades seda tunduvalt praktilisest proosakeelest.

Sage on sõnakordus, millele samal ajal liitub tugev gradatsiooniline crescendo. Rohkesti leidub ka parallelisme, retoorilisi küsimusi ja hüüatusi, igasuguseid meeleolulisi, tugeva affektatsiooniga õhkamisi (ah! oh! oi!), mis kaugel seisavad tavalise fabuleerimise tasakaalustatud, rahulikust asjalikkusest. Selle väite tõenduseks pakub suurimal määral materjali näiteks „Liivakell“ II, kus iga teine lause lõpeb hüüu- või küsimärgiga.

Sõnakordus.

Näiteid:

„Lubage mind peita omad palged teie valgetesse kättesse, teie õrnadesse kättesse, — teie lillelistesse kättesse lubage mind peita omad palged“ (LK II 69, 3 ü).

„Jookskem, jookskem, — võrgumees tuleb ühes võrgu ning linnukoeraga! Võrgumees tuleb, ta must kitsehabe väriseb, ta koer nuusutab õhku“ (LK II 69 a).

„Oi minu õde, mu õekene, kui kiiresti põgenevad meie elu silmapilgud! Nagu hirved, nagu kergetalgsed hirved roosilise koidu eel. Ah! Kirju lind liugles õhust alla! Oi minu õekene, kui ilus sa oled, kui magus sa oled! Ah!..“ (LK II 73 k).

„Mu jumal on arm, mu jumal on elu, mu jumal on tõde, mu jumal on tee, mu jumal on vaikne, kannatav valu, mis särab läbi silmade vee“ (LK II 93 k).

„Sina suur Baudelaire'i arm — kollane sügise, — sina Verlaine'i sügisviulite murelik mäng — sügise tuul, —

sina flegmaatiline lind, sina keerlev mu pää ümber, sina Poe „nevermore“ — suur, üleüldine „ei iialgi“, —

sina kõigekadumise sümbool, sina hirmus, silmitu ja tumm Goya surnu „nada“ —, suur, üleüldine „ei midagi“, —“ (LK II 177).

„Ah see oli hääl mu kodurannalt! Säält, kus neitsid lauldes üle kaste lähevad, kus õhtu ehas kostab poiste vilepill. Säält, kus mehed rõõmsalt valgmale lasevad, kus pirruvalgel taat vestab endisist ajust“ (S 55 a).

Piisab neistki näiteist, millest selgub, et kordusel on oma retoorilised taotlused: intensiivistada sõna mõju, ülendada paatost. Kuid kahtlemata mõjub selline paigaltammumine mõnikord koguni tüütavalt, ja vaevalt nauditavaks muutub kohati see liigne sentimentaalsus. Küllalt arusaadav siis, miks Tuglas oma küpsemais töis on sõnakorduse suhtes palju mõõdukam.

Parallelism.

Sõnakordusele seisab lähedal nii mõju kui tähenduse poolest parallelism, kus üht mõtet korrutatakse mitmes piltlikus sõnastuses.

„Oi loomisvalu, suurem kui kõik taevased valud! Oi kõige suurem õnn ja kõige suurem kannatus: olla kuningas ettekujutatavas, olematus, viirastuslikus maailmas.

Oi loomata ilmade kihisemine pääajus, nende lõhkemine, hävinemine ja loomata jäämine!

Oi mõtted, mis pääaju omil surnuaiul ilmale sünnitab, oi surnuaegade hüänite õudne hulumine!“ (LK II 172).

„See on himu kohutav tempel, naudingute hiiglavoodi veripunaste ning süsimustade vaipade all“ (S 53 ü).

„Oi maailmade valgus,, võta mu valu oma kiirsesse, vii mu igatsus merede taha!...

Võta mu valu oma kiirsesse, vii mu kurbus merele nimetulle, nimetulle saarele — kaugemale kui uni“ (S 59).

„Puhkevad pungadest meeoleolu lilled, lõhnavad suured unistuste buketid“ (FO 22 a).

„Ah, see on mürk, see on oopium!...“ (FO 23 ü).

„Kui abitu, kui naiselik, kui traditsioonikehv ja stiilivaene! Kõik keskmine, kõik parasjagu ümarik: inime, ta armastus ning sotsialism.

Kui vähe iseloomulist, vähe tüübilist!“ (FO 82 k).

„Oh neid romantilisi unistusi kesk rokoko-lilleaedu, mis nii naturalistlikult lõpevad... Oh neid eksootilisi unenägusid, millest nii proosakalt ärgatakse...“ (FO 193 k).

„Ah, vägevaks, terashingeliseks tahtis saada temagi! Visata enesest kõik loiud unistused, pöördra selg neile kiusajatele, kes olid teda ümbritsend. Tõusta neurasteeniku spleenist kui merikotkas, jõust pakatava rinnaga! (HR 62 ü).

Tuglas tarvitab paralleelisme peamiselt selleks, et anda luuleline vorm oma abstraktseile mõtteile või lüürilistele meeoludele. Seejuures tõstab tugevasti romantilist paatost paralleelismides sageli esinev hüperboolne suuresõnalisus.

Loendus.

Tuglase lause rütmilist voogamist ning paisumist rõhutab tugevasti ka mingi lauseliikme kordumine reastatud loenduse näol. Eriti sage on seejuures kolmik-kordus.

„Peitsin hõõguvaid huuli ta looridesse, ta juustesse, ta rinnale“ (S 41 ü).

„Ah, ta tuletas mulle meele kõik! Mu kodukoha, lapsepõlve, seltsimehed, mu kasuõe, kes valgmal seisis, pale linikusse peidet“ (S 55 a).

„Kogu saar oli mu ees: ruske, lilla ja roheline“ (S 54 a).

„Kõik ümber aitas ainult tõsta mu rasket meeleolu: loksuv meri, madarpunased ja kinnavere värvi kiviseinad ning must-lop-sakad põõsakuhilad“ (S 50, 11 a).

„Õndsad on rikkad, uhked ja auväärased... Õndsad on need, kes elavad vägivallast, jumalasonast ja rumalusest!...“

Verist ülekohut tehakse kurjile, langenuile, paheseile!“ (S 103).

„Siin ses väikeses ärklitoas, vaatega üle aia, üle järve ja lainetava nurme, tunnen enese olevat kui kõrve üksinduses“ (FO 18 ü).

„Inimesed askeldavad, tõstavad käsi päikese varjuks silmi ette ja õhkavad jumala poole...“ (FO 22 ü).

„Kui ilus on rohi, kui magus on suve tuul, kui kaunis on kaugus!...“ (FO 22 ü).

„Mul on juba hirm selle naise ees, kes järelejätmata näib kasvavat — oma puusades, rindades ja juustes...“ (FO 127 a).

„See pidas mind nüüd naiiviks, naeruväärseks ja alaealiseks enesega võrreldes!“ (FO 177, 8 ü).

„Ta asutas raamatukogud, maaligalleriid ja kaelkirjakute aiad. Ta pani grottidesse vastukajad, lõhnastas purskkaevud ning värvis tiikide veed“ (HR 20 ü).

„Lõpmatu ojana valgub taevaste lõõsk katuskarrale, paele, asfaldile...“ (HR 161 ü).

Ja nõnda edasi leiaksime näiteid igalt Tuglase leheküljelt. See nähtus on ilmne tõendus sellest, et Tuglase lause on alati täpsalt mõõdetud ning kõla- ja rütmii-effektiliselt kaaluteldud, ta proosale on omane kindel meetrum.

Gradatsioon.

Tuglase tõusuliselt ja mõõnaliselt voogava lause kõrgeima tipu, üheksanda laineharja moodustab n. n. gradatsioon, millele on omane eriti tugev pinge ning jõud:

„Oi kahluse närivad ussid, oi jõuetuse tinedes painajad, oi halastamatu iroonia kollased skorpionid su paradiisi lilleaedades!“ (LK II 172 a).

„Oi, kuis ta heliseb: nagu kaebus, nagu etteheide, nagu kohutumõiste ja tunnistus, avatlus ning äraanne! Oi, kuis ta heliseb: läbi su südame, läbi su mõistuse, läbi su ahastuse ja su meeleheitel! Läbi kõige, mis sind ümbritseb, läbi kõige, mis sa näed ja kuuled, heliseb see avatlev ning hirmus küsimus...“ (LK II 173 a).

„Ah; kui palju oleks tal tõesti mulle ette heita! Kui palju südamestust olen ma avaldand! Kui palju kibedaid pisaraid on ta, võib olla, minu pärast nutnud!..“ (FO 126 a).

„Vaatle veel rahvaelu. Mine veel kaugemale, mine veel sügavamalle. Mine sinna, kus lõpeb üleüldse mõte: tee tutvust lapse ja loomaga“ (FO 169 a).

„Oi, milline hullustus, milline pohmelus! Oi, missugugne valu ja tusk, kibedus ning mässuhimu rinnus — ookean täis keeva verd!“ (FO 193 k).

„Mu rinnust läks valus laine läbi, imelik, magus ja südantnõõriv laine. Korraga, äkki, ootamata kui ime langes mu päale õne ja valu hirmus ning magus laine“ (FO 182 ü).

Et gradatsioonil puudub see sõnakordusele mõnikord omane tüütavalt paigaltammuv iseloom, siis on tema esteetilis-emotsionaalne mõju palju värskem ning üldiselt positiivne.

Retooriline hüüatus.

Tuglase stiilile lisandab rohkesti retoorilist paatost ka sageli esinev retooriline hüüatus ja retooriline küsimus, mille hoogu veel enam paisutab kordus või gradatsioon. Mõned näited:

„Ah, nüüd on see kõik igaveseks ununud! Kui kerge ja kui ilus on ometi elu! Kui palju kaunist on maa pääl! Kui ilus on vaikne armastus kõige oleva, looduse ning inimeste vastu! Kui õrnad ja puhtad on suudlused tuulele, veele ning päikese valgusele!“ (LK I 89 k).

„Milline õõ! Ta on mu meeles kui uni, kui uni unes, kui viirastuste viirastus“ (FO 65 a).

„Ah, millised päevad! Üksainus uni, idüllide idüll, pastoraalide pastoraal“ (FO 76).

„Kui vaikne ja rahulik oli siiski ta korteris! Kui palju oli esemeid, mis äratasid unistusi ning aitasid unustada välisilma!“ (HR 54 k).

„Milline tusk lõõtsutab hinges! Tahaks kuhugi ära, ükskõik, mil viisil ja kuhu...“ (HR 167 a).

„Felix Ormussonis“ esineb eriline liik retoorilisi hüüatusi, mis loomult kuidagi naiselik-sentimentaalsed või „ebaterveltneurasteenilised“ ning sellistena üldiselt väga omased uusromantikuile. Paiguti muutuvad nad täiesti ebanauditavaks oma liialdatud helluses ning õrnuses, nii et lugeja tänumeeles otsib värskendust jutustaja karastavast ironiast ja eneseironiast järgnevail lehekülil. Pole vist väga ekslik, kui väidame, et „Felix Ormussonis“ peituvad meie jutustava proosa kõige „naiselikumad“ leheküljed. Selleks mõni tõendus:

„Ah, see on mürk, see on oopium! Ah, ma ei kannata seda välja, ei kannata enam!“ (FO 23 ü).

„Mihuke rahutu õõ! Mu närvid olid nii pingul, et vaevalt end valitseda suutsin“ (FO 63).

„Ei, seda ei kannatanud ma enam välja. Mu närvid on rikked, kole rikked!“ (FO 177 a).

„Lehed närbuivad, laululinnud lõõtsutavad lehtede all. Üks ani-
liiniline lind tõuseb õhku — ah!“ (FO 109 ü).

„Ah, kord armastas ta mind, võib olla, noore tüdruku esimese
lapseliku armastusega“ (FO 126 a).

„Oi, nüüd alles süttis armastus mu südames, kui mulle selgus
mu lootuste vankuvus!“ (FO 127).

„Ah, kui palju ilu, õnne ja tervist on looduses!“ (FO 132 k).

Retooriline küsimus.

Ka sellest mõned näited.

„Miks peab ta just mehele minema, miks mehe voli all elama,
miks sünnitama? Kas ta ei võiks vabalt nagu mees elada, sünni-
tada ja kannatada, millal ise tahab? Sest mistarvis peaks inimene
siis veel elama, kui mitte oma õnne jaoks?“ (LK I 106 a).

„Ja mis saad sina sellest? Mis saab sinu õnn ja su süda sellest?

Kas ei jää järelduseta sinu Suured Igatsused? Kas ei jää saa-
vutamata sinu Suur Unistus? Kas ei tule vanadus, haigus ja surm?“
(LK II 175).

„Miks pidid need teised sääl söönutena, vabadena austatava-
tena liikuma, — ja tema siin lamama, keel suulakke kuivand ja sisi-
kond näljatules? Miks pidid need sääl omama maju, hobuseid ja
naisi, — ja tema siin lamama, igavesti koduta, armastuseta, õn-
neta?“ (S 102 k).

„Nõnda elab rahvas ühes loomade ja loodusega. Ja mis oled
sina temaga võrreldes? Mis on sinu valud ning sinu rõõmud? Mis
on isegi sinu rumalus tema rumalusega võrreldes?“ (FO 156 a).

„Kas tahan ma selle armastuse täiel leegil lõkendama lõõtsuda
ja kogu oma jõudu selleks tarvitada, et seda teiselgi pool äratada?
Või tahan ma selle kohe alguses lämmatada, nagu miski meeletu ja
õnnetu, mille vastu ma mõistus sõdib?

Mis pean ma tegema? Mis tahan, mis loodan ma siit? Mis üle
unistan ma? Kuhu viib mind mu tee? Kas pole meeletus, sarnastel
tingimustel siin edasi elada? Kas ma ei peaks heitma kõik ja põ-
genema — kohe, silmapilk?“ (FO 69 ü).

„Mis olid mulle veel inimese mõtted ja ettevõtted. Mis oli mulle
veel inimitütre armastus!“ (S 58 a).

„Ah, kas armastab, kas armastab ta mind?“ (FO peatükk 22.
ja 24. lõplause).

Retoorilisele küsimusele on üldiselt omane teatud arutlev
iseloom. Seda märkame ka esitatud näiteis. Samal ajal lii-
tub neile tavaline Tuglase tunderõhuline joon, kord suurema,
kord vähema affektatsiooniga, mille mõjulised taotlused on
vähem intellektuaalset kui emotsionaalset laadi.

3. Tuglase stiili sensuaalsus.

Eespool-käsiteldud stiilielementide põhjal oli juba võima-
lus veenduda Tuglase fantaasia tugevalt meelelises iseloo-
mus: seal ei esine ükski pilt ega mõte kuiv-abstraktses sõnas-
tuses, vaid väga elavas ning kujundirohkes väljenduses.

Tuglase abstraktne mõtegi liigub nagu mingi elav olend, kel olemas tundlik närvikava, kelles voolamas veri.

Seda äärmist sensuaalsust rõhutavad ka rohked ning mitmekesised aistingud, mis sünnivad lugemisel meie meelis. Eriti tegev on seejuures nägemismeel, millele määratud illusion on seevõrra täielik, et Tuglast lugedes tundub mõnikord, nagu lehitseksime mingit kirevavärvilist kunstialbumit. Rohket ainet leidub aga ka haistemeelele ja kuulmisele. Alljärgnevas vaatleme näiteid üksikuist meelelisist grupidest.

Alustame nägemisaistinguga, vaadeldes näiteid Tuglase värviküllusest ning varjundirohkusest kui ka muist konkreetseist üksikasjust, mis määratud silmale:

„Mõnel saarel olid need (linnud) tume-, mõnel helesinised, mõnel olid nende pikad jalad valged, mõnel punased. Igal pool tõusid nad meie lähenemisel lendu... lahtisi udusulgi kui sinist lund õhku jättes“ (S 17 a).

„Tõusid alt kollakas-hallid, ülevalt rohelised mahalakad tüved...“ (S 19, 11 ü).

„Pidasin kätega leheservist kinni, mis olid vesihaljad ja hele-rohelised ning kollaste soontega läbi lõigat“ (S 22, 2 ü).

„Need ultramariinsed metsad, punaõhetavad künkad ja violetid veed —?“ (FO 17 k).

„Korruga kuulsin ma kahinat enese ees ja nägin hallsinist undrukut, mis okste vahelt ainult altpoolt põlvi näha oli. Punased lakeeritud kingad välkusid murdund lehis“ (FO 96 k).

„Puud on sirged ja violetid, tintmustade varjudega üle sinise rohu...“ (FO 109 ü).

„Ma vaatlesin imestades seda kaugelt pilti: väike hallis riides naine kahvatu-valge palgega ja suur mees suurte kätega — roostepunase haaviku ääres — teispool selget õhku ning läikivaid ruute...“ (FO 178 a).

„Meeste lokit päid katsid punased baretid sulgedega. Nende roosad vestid olid üleni kaet emaileerit nõõpidega. Lelio ühe sääre trikoo oli roheline, teine valge. Leandro pahem sääär oli ülevalt alla mustvalgete joontega, parem aga täiesti paljas. Florimondi püksimanšetid olid roosad“ (HR 25).

„Tumepunane vein sätendas rohelistes peekrites“ (HR 37, 10 a).

„Päike lökkab üle maja harja, kallates soolvett koera haavusse. Ta vinskleb tõmmetes, ta alasti nahalaigud punavad, lillatavad. Ja ma ei näe muud kui seda valu“ (!!)

(HR 165 a).

„Silmadäle avanes salajane looduse hinge nurk: pundar kägarasse kasvanud oksid, elavaid ja kuivanuid, lõpsakaid ja loogelisi nagu sõlmes usse, muhulisi nagu vererohkuse paisepõdemeis“ (OT 20, 4 a).

Nagu näiteist selgub, armastab Tuglas väga selgeid kontuure ning üksikasju rõhutavaid elavaid värve. Seepärast on tema loodud nägemisaisting ka äärmiselt intensiivne, värske ning loomutruu. Ent samal ajal kerkib mõningal puhul esile kahtlev küsimus, kas kuulub üldse kirjanduse kompetentsi nii sügavale tungida maalikunsti valda, kas pole sama efekti saavutamiseks siis otstarbekohasem juba väripintsel.

Tuglase maaliline kirjeldis oma üksikute värvilaikudega on kui impressionistlik maal suletud silmle. Kuid kas pole see kui mingi perverssus: maalikunsti nautida kõrva kaudu?

See mõte tekib eriti neil lehekülil, kus kirjeldis muutub nagu paljaks mänglemiseks värvidega ja nende mitmesuguste varjunditega, mis väga kiiresti järgnevad üksteisele, nii et nende jälgimine muutub lõppeks tüütavaks (näit. looduskirjeldised „Maailma lõpus“).

Olgu siinkohal meelde tuletatud, et Tuglase värvirohkust on üsna põhjalikult juba varemini käsitelnud Joh. Semper ning teinud selle kohta mitmed huvitavad tähelepanekud (J. Semper, Meie kirjanduse teed, lk. 66 jj.).

Kui Tuglase liiga üksikasjalik värvirohkus vahel nagu maneeriks saades võib mõjuda väsitavalt, siis palju suuremat värskust ning emotsionaalsust omavad tema loodud haistemeelised aistingud, mis on võimelised äratama lugejas rohkeid meeleolulisi kujutelmi, lüürilisi assotsiatsioone. Mõningad näited:

„Hobune astus aeglaselt, vajutades kabjad musta, muredasse mulda. Sellest tõusid imalkanged lõhnad, mis täitsid rinna magusa ahistusega“ (HR 39 a).

„Nad hingasid määssi värisevate ninasõõrmetega ja maitsesid kogu kehaga. Sadama poolt voogasid eksootilised lõhnad“ (HR 43 k).

„Lõhnasid niisked sügislilled, raskelt kui mäदानev rohi“ (HR 69 k).

„Lehtedest tõusis vaevalt tunduv lääge lõhn“ (S 21, 1 ü).

„Siis hakaks ta lubja niiskuse ja miski taimelõhna tundma, mida varem tähele ei olnud pannud“ (S 76 k).

„TUBE täidavad kõik lillede, mulla ja vihma lõhnad, mis väljas päevakorral juhtuvad olema“ (FO 20, 8 ü).

„Rohu ja mulla lõhn tungib pähe“ (FO 22, 14 ü).

„TUBE täidab kuivava heina diskreetlõhn“ (FO 43 ü).

„Tuhanded õrnad lõhnad tõusid maast nagu kinipüüdmatud meeleolud“ (FO 109 k).

„Ma avan akna. Aed on veel märg, ja värske lehtede lõhn voolab mu tuppa“ (FO 120 k).

„Ta riided hoovasid peeni närbinud lehtede imbusega segatud lõhnu. Ta oli enesega imelikku hingust kaasa toonud, omil patuteil käies“ (ÖT 110 k).

„Ta hingas sügavalt mesist õhku. See oli täis musta-
sõstra koore ning toome õite lõhna“ (ÕT 22, 1 ü).

Ja nõnda edasi.

Ebamääraselt lüürilise, mõninga eeleegilise varjundiga meeleolu ja nagu mingi poetilise salapärasuse loovad ka mitmesugused kuuldemeele kaudu äratatud assotsiatsioonid:

„Ma ei taha enam muud kuulda, kui ainult neid kaugeid hääli, mis nägematud sõrmed nägematuist keelist lõövad“ (FO 42 ü).

„Kusagilt kaugelt, metsade tagant kostis aeg-ajalt pilli hääli, katkeliselt ja tumedalt. Läbi sumeda ja raage õõ kuuldus ta saladuslik ning kirglik kui õõ enese hääli“ (FO 109).

„... huugasid viled, pikad ja madalad...“ (S 95, 3 ü).

„Madalad ja tumedad, saladuslikud ning kuhutavad hääled jooksid puie ladvui ja kadusid metsa mustavas sügavuses“ (LK II 77).

„Vabarnapõosas laulis väikene lind lõpmatut laulu ning iga takjalehe all saagis rohutirts“ (ÕT 20, 4 a).

„Ainult kusagil kaugel tilises mäletseva lamba kaelas kellukene, vaikselt ja ühetooniliselt...“ (ÕT 20, 1 a).

Ja niisamuti kuulamislohu enda pärast kirjeldatakse näit. „Felix Ormussonis“ „jahmatamist une pealt“ vaikse häälituse tõttu. Kui lugeja selle õise hääle juures ehk valmistub ette millelegi romantilis-põnevale, mis paremal juhul võiks kujuneda saatuslikuks kogu romaani käigule või ka muidu vähemalt sündmustikkugi edasi viia, siis ta eksib rängasti. Midagi sarnast ei järgne. See kuuldeline pilt on samasugune „ise-eesmärk“, autonoomne tervik omaette, mis pole pidevparatamatus seoses kogu teosega, nagu leidub Tuglase juttudes rohkesti iseseisvaid värvimaale:

„Siis suikusin ma selles kulla meres, mis kõik mu mõtted ja meeled täitis.

Korraga jahmatasin ma vaiksest häälitusest ja jäin kuulama.

Saunamees Adam häälitseis all hobust, kes õunaaeda oli pääsnud. Vanamehe hääli kostis noomivalt, kutsuvalt ja meelitavalt, otsekui oleks ta lapsega rääkinud. Nähtavasti ei tahtnud ta suurt kisa tõsta. Ta käis kaua maja ümber. Kord kuuldus ta hääli siit, kord säält. „No-no-no, soku-soku-soku,“ kostis ta hääli. Ta otsekui soistas hobuselle.

Ja ma suikusin jälle ses sosinas.“ (FO 51 k).

Selliseid kuuldelisi pildikesi, iseseisvaid ühikuid leidub kõnealusel teoses teisigi. Näiteks:

„Keegi lükkab rõdu klaasukse mu akna all lahti ja astub aeda. Kruus rudiseb ta jalge all. Talu õuest kostavad kirvehoobid. Keegi hüüab all rannas puude peidus.

Kuid vaikus kestab edasi“ (FO 18 a).

„Hommikuti päikese tõusu ajal kuulen läbi lahtise akna järvelt mõla lööke. Keegi läheb õngele. Siis kuulen värvate avamist ning

lugematute jalgade kobin täidab mu une tumeda müdinaga. Kari läheb metsa“ (FO 19 ü).

Ja nii võiksime tsiteerida Tuglast lõpmatuseni. Kuid küllalt neistki näiteist.

Mõnikord on Tuglase kuuldemeeleline fantaasia nii tugev, et tekib liialdatud, hüperboolne illusioon. Nii loeme „Õhtu taevas“:

„Kuid Fabian kuulis ta pääs luuramise ja tähelepanemise, kahtlemise ning kinnipüüdmise plaane lõpmatus ahelas sündivat (111 ü).

„Allan kuulab ta (Irise) pehmet hingamist ning hilise kärnkonna tumedat kõndimist, kes vaikselt ümisesedes all seina ääres laisalt omi pehmeid käppasid maad mööda vedas“ (130).

„Naine seisis silmapilgu hääletult. Oleks võinud ta südame tuksumist kuulda“ (109, 10 ü).

„Kas olid need tüdruku hambad, mis riikatasid, või närised hiired aida põrandat?“ (ÕT 51 a).

Näiteid leidub ka muudest aistinguist, või jälle seesuguseid, kus on korraga mitu meelt tegevuses, mille puhul kõneldakse ebamääraselt tundmisest „kõigi meeltega“.

„Miili tundis, kuis laps ning koer teda soendasid“ (S 77 k).

„Kogu mu keha oli täis magusat väsimust ja heinte võrtsine lõhn rusus mu rinda“ (FO 51 a).

„Otsekui nähtavaks saand tuule lained, ümbritsevad mind selle nägemuse kontuurid. Ma tunnen teda kõigi meeltega, otsekui mere lainesse süüvides vee õrnu paitusi kõigi meeltega tuntakse“ (FO 22 a).

„Ma ei mõtelnud enam midagi. Ma tundsin kõigi meeltega, kogu oma kehaga ainult armastuse magusat leeki. Ja ma kuulsin kesk üksindust ja hääletust oma igatsuse valusat ning põletavat sosinat“ (FO 66 a).

Huvitav on ka säärane värvide, häälte ja lõhnade sümfoonia nagu alljärgnev katke „Hingede rändamisest“:

„Mõni ta uni oli ainult kui häääl, kui lillilõhn, kui valguskuma. Ta ei näind midagi konkreetset, ei mingit sündmust, kuju ega joont, vaid ainult valguse vahetust, rohelist, roosaid ja ultramariinseid laineid, mis tõusid ja langesid. Kostasid pehmed helid kui oreleist, kandleist, linnulaulud, ohkused, kui metsa suma ja mere koha. Ja siis lõhnasid ta ümber lilled, vaevalt tunduvalt, reseeda saatis pimedas diskreeti lõhna, lõhnas mesiristik, langesid läbi õhu teerooside vanikud ja girlandid“ (HR 71 k).

Esitatud rohkete näidete varal võimaldub veenduda, et Tuglase sõnakunstiline väljendusviis väga suurel määral erineb kuiva, puhtmõistelise teaduse väljendusstiilist, mille taotluseks pole lugeja mõjustamine meelelis-emotsionaalselt, vaid paljalt mingi ajalik sisu edasiandmine.

Tuglas toob oma tunnetus-, tahte- ja tundesised esile meeleliselt mõjuval viisil, ta muudab iga sisundi kujundiks. Nii läheneb ta üldiselt väga sellele teoreetilisele ideaalnõu-

dele, mille seab ilukirjanduslikule stiilile Oskar Walzel ning millest meil käesoleva töö eessõnas oli juba juhus kõnelda stiilimõiste selgituste puhul (v. lk. 403).

(Järgneb.)

Paul Viires.

Välismõjudest Eesti pääsukeselauludes.

Pääsukeselaulude all tuleb mõista rahvalaulukesi, milles jäljendatakse pääsukese häälitsemist, andes sellele mingi tähendusliku sisu, olgu tõsisel või naljatoonis, kusjuures siritamist püütakse kõlaliseltselt hästi imiteerida. Hulk'selliseid järeleaimamisi on seotud pääsukese sünnilooga või vähemalt sellega, miks tal on teatud kehaosad nii- või niisugused.

Linnuhäälituste järeleaimamisi vastavas sõnalises kuues leidub pea igal rahval, eriti aga primitiivsemal, kes ei tunne nii teravaid piire looduse ja inimese vahel, kel elav ja isegi elutu loodus häälitsetes avaldab oma mõtteid samuti kui inimene. Räägivad loomad muinasjutes ja linnulaul kuulub inimesegi sõnalise eneseavalduse sarnasena. Siin hakkab inimene vahetalitajaks looduse vahel, avaldab oma sõnadega, mida talt kuuleb. Igal maal laulab lind muidugi isemoodi, sest kuidas muidu loovad sõnad selles keeles vastava assotsiatsiooni. Nii on sellised järeleaimamised sageli rahvuslikud, seda enam, et teatud värsivorm, milles nad suuremalt jaolt esinevad, raskendab nende rahvusvahelist levimist — üleminekut ühelt keelealalt teisele. Sageli jääb laul ise tõlkimata ja elab edasi moonutatud kujul, tähendusetuks jäänud koomilist muljet avaldava sõnadevadana. On võimalik, et võõras laul saab omaseks ka hea tõlke kaudu ja koduneb võõrsilgi kui päris oma. Enamasti ei sünni sellise laulukese üleminek üksi, vaid koos mõne tekkelooga, nagu järgnevalt näeme.

Võõrsilt laenatuiks võime pidada kahte pääsukeselaulu tüüpi. Võtame need siin lähemalt vaatlusele.

1. „Kui ma ära läksin...“

Laulukese trükkib esmaskordselt A. Tander „Lapse esimeses raamatus“ lk. 47 (Riia 1908). Võõrsilt tagasi tulnud pääsuke laulab:

Kui ma ära läksin, kui ma ära läksin —

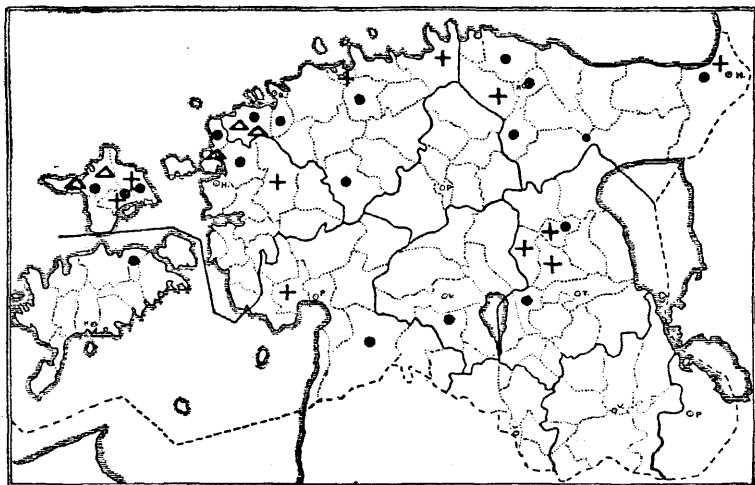
tünnid-tünnid olid täis wideliftu käärrr...

Kui ma jälle tulin, kui ma jälle tulin —

tünnid-tünnid olid tühjad — wideliftu, käärrr...

M. Nurmik on oma „Esimeses lugemikus“ lk. 172 (Tallinna 1921) avaldanud sama teisendi, mida tõendab kirjaviisi ja isegi kirjavahemärkide täielik ühtelangemine. Väikese erinevusega leidub sama laul veel V. Tammann'i ja A. Rull'i „Huvitaja II“ lk. 83 (Tartu 1923). Võib-olla on eri autorid kasustanud mõnd ühist, meile tundmatut allikat, võib-olla kirjutanud ka rahvasuust.

Edasi võime rääkida veel ühest kirjanduslikust teisendist, mis on samuti eesti kooliraamatute kaudu tuttav. See on

„KUI MA XRA LÄKSIN...“

● Eesti materjal. ▲ Eesti-rootsi materjal. Kaardil puudub Hiiumaa 20 „Asundused“ (Võrumaa) st ja A. Tanderi tekst.

„SINA ÜTLED KÜLL...“

+ Eesti materjal.

saksa luuletaja Fr. Rückert'i laulu „Das Schwalbenlied“ eesti-keelne tõlge. Rückert on oma laulu aluseks tarvitanud pääsukeselaulu: „Als ich Abschied nahm“. Laul algab sõnadega: „Aus der Jugendzeit“. Kolmas salm, mis sisaldab kõnesoleva laulu, kõlab järgnevalt:

Als ich Abschied nahm, als ich Abschied nahm,
 Waren Kisten und Kasten schwer;
 Als ich wieder kam, als ich wieder kam,
 War alles leer.

Laulu on eesti keelde tõlkinud omaaegne Rapla pastor C. E. Malm, kellel kõlab vastav salm nii:

„Läksin sügisel, läksin sügisel,
Olid kirstud, kastid täis;
Tulen kevadel, tulen kevadel,
On tühi neis.“

(Vt. C. E. Malm, Laulud ja Loud. Üks koolilugemise-
raamat. III jagu, lk. 141/2, Tallinnas 1884.)

Nimetatud raamat polnud omaaegses koolikirjanduses su-
gugi tähtsusetu ja tema mõju tuleb meil tahtes-tahtmata ar-
vestada. Meie laulukese puhul sellest allpool.¹⁾

Kõige enam üleskirjutisi leidub prof. W. Anderson'i las-
telaulude-kogus. Et aga mainitud kogu täidavad enamikult
õpilaste, esijoones algkooliõpilaste ankeetvastused, siis tuleb
käesolevasse materjali suhtuda äärmiselt kriitiliselt, arvesta-
des ka seda, et eelnimetatud trükitud teisendid on kõik ilmu-
nud kooliraamatuis, seega õpilasile hästi tuntud. Ka on prof.
Andersoni kogu asutatud alles 1921. a.

1) Käsikirjalisi teisendeid leidub ERA kogudes järgmisel määral:

1. H II 36, 387 (3) < Vaivara 1893; 2. H II 36, 387 (5) < Vaivara 1893; 3. E 19416 < Haljala, Metsiku k(üla) 1895; 4. E 8° VI 90 < Rakvere; 5. A 2324 (2) < Rakvere 1923; 6. A 7754 (6) < V.-Jaagupi, Küti v. Voore k. Aru t. 1925; 7. H II 12, 396 (11) < V.-Maarja; 8. A 3096 (4) < Koeru, Väinjärve v. Vahu k. Jõutsi t.; 9. A 5045 (6) < Tallinna; 10. A 2625 < Tallinna (Rapla, Järvakandi v. Ristema k. Sobli t.); 11. A 2232 (18) < Rapla, Varbola v. Põlli mõis 1923; 12. A 8805 < Rapla, Rapla v. Vana-Rääga t. 1926; 13. A 7076 (5) < Risti, Vihterpalu v. Alliklepa k. Einama t. 1925; 14. ERA II 27, 579 (96) < Harju Madise, Vasalemma 1930; 15. E 22870 (3) < L.-Nigula, Oru v. 1896; 16. H, Gr Qu 247 (107) < Noarootsi 1888; 17. ERA II 33, 196 (3) < Pühalepa, Suuremõisa v., Kuri koolimaja. J. Kadak 1931; 18. ERA II 33, 201 (3) < Käina, Käina v. Passlepa, Österby. Aava Liisu 1931; 19. ERA II 31, 473 (8) < Rõigi 1930; 20. E 66008 < Hiiumaa; 21. A 3565 (2) < Jaani (Saaremaa), Maasi v. Rant k. Sihvri t. 1923; 22. EKS 8° 1, 924 (25) < Väandra (Paistu) 1879; 23. ERA II 3, 90 (3-b) < Saarde, Jäärja v. 1928; 24. A 1326 (4) < Helme, Hummuli v. Soolikse t. 1923; 25. A 10.302 (9) < Tarvastu, Vana-Suislepa v. Põrametsa k. Sangu t. 1928; 26. A 10.818 (6) < K.-Jaani, Võisiku v. Lalsi k. Piiraja t. 1929; 27. A 10.825 (10) < K.-Jaani, Võisiku v. Odiste k. Eltsaare t. 1929; 28. A 10.831 (11) < K.-Jaani, Võisiku v. Odiste k. Kimeli t. 1929; 29. A 9426 (13) < Põltsamaa, Vistjärve k. Sammeli t. 1927; 30. A 2386 (19) < Kursi, Puurmanni v. Tõrve k. Torma t. 1923; 31. A 241 (13) < Palamuse, Kurema v. Mooritsa k. 1922; 32. A 11.286 (5) < Torma, Lohusuu v. 1930; 33. A 11.288 (5) < Torma, Lohusuu v. 1930; 34. A 9494 (5) < M.-Magdaleena, Saare v. Odivere k. Keiu t. 1927; 35. A 3629 (31) < Äksi, Saadjärve v. 1923; 36. A 3632 (14) < Äksi, Kukulinna m. 1923; 37. A 10.540 (12) < Äksi, Saadjärve v. 1923; 38. E 66640 < Tartu 1930; 39. E 66648 < Tartu 1930; 40. E 66675 < Tartu 1930;

Nii võib üsna kindlasti väita, et eelnimetatud kooliraamatute teisendid on olnud aluseks järgnevailegi teisele (suuremal jaol langevad isegi kirjavahemärgid kokku): Rakvere 5; V.-Jaagupi 6; Koeru 8; Tallinna 9; Tallinna (Rapla) 10; Rapla 12; Helme 24; Tarvastu 25; K.-Jaani 26; K.-Jaani 27; Palamuse 31; Torma 32; Torma 33; M.-Magdaleena 34; Äksi 35; Äksi 36; Tartu 38; Tartu 39; Tartu 40; Tartu 41; Tartu 42; Tartu 43; Võnnu 44; Võnnu 45; Võnnu 47; Kambja 48; Puhja 49; Otepää 53; Otepää 54; Urvaste 55.

Samuti on raamatust õpitud või otsekohe ära kirjutatud ühe teise pääsukeselaulutüübiga kontamineerunud teisendid: Põltsamaa 29; Äksi 37; Otepää 51.

Kahtlased teisendid, mille otsest kirjanduslikku mõju raskem on kindlaks teha, kuid mida siiski võib mõjustatuiks pidada: K.-Jaani 28; Võnnu 46; Otepää 52.

Mõju on avaldanud isegi Rückert'i laulu eestikeelne tõlge: „Läksin sügisel, läksin sügisel, olid kirstud, kastid täis, tulin kevades, tulin kevadel, on tühja täis“ (Vaivara 2).

Järelejäänud 20 teisendit on iseseisvad. Vaatleme neid üksikute värsside kaupa, samuti ainukest iseseisvana tunduvat kirjanduslikku — A. Tander'i teksti.

I Aa Läksin ära, läksin ära. Haljala 3, H.-Madise 14 (ää).

Ab Läksin, läksin, läksin ära. V.-Maarja 7.

Ac Läksin minema. Pühalepa 17.

41. E 66747 < Tartu 1930; 42. A 10.550 (10) < Tartu 1928; 43. A 10.553 (18) < Tartu 1928; 44. A 504 (5) < Võnnu, Kastre-Võnnu v. Kurista mõis 1922; 45. A 508 (12) < Võnnu, Kastre-Võnnu v. Issaku m. 1922; 4. A 5817 (15) < Võnnu; 47. A 9845 (4) < Võnnu, Ahja v. Valgesoo k. Oja t. 1928; 48. A 1261 (30) < Kambja, Krüüdneri v. 1922; 49. A 967 (8) < Puhja, Kavilda v. Puhja k. Juraku t. 1922; 50. A 9283 (6) < Puhja, Kongota mõis 1926; 51. A 7490 (5) < Otepää alev 1925; 52. A 9707 (3) < Otepää alev 1927; 53. A 9707 (4) < Otepää alev 1927; 54. A 9714 (9) < Otepää alev 1927; 55. A 6294 (10) < Urvaste, Linnamäe v. Kooli t. 1924; 56. H II 33, 1008 (2) < Suhum Kalé (Jüri) 1890; 57. A 485 (13) < Kaukaasia, Livoonia as. 1922.

Eesti-rootslastelt on kirja pandud:

1. ERA, Rootsi 1, 132 (10) < Risti, Alliklepa k. Pärtli t. 1929; 2. ERA, Rootsi 1, 189 (24) < Risti, Kibru k. Rehe t. 1929; 3. ERA, Rootsi 1, 221/2 (17) < Noarootsi; 4. ERA II 1, 689 (1) < Rõigi 1928; 5. ULMA (= Uppsala Landsmålsarkiv) 2765 sid. 202 f., Rõigi, Dagö, Rootsi küla. Johan Bekman 1925. Viimase teisendi on rootsi uuriija phil. lic. Nils Tiberg (Uppsala) oma rahvakeele ja rahvakultuuri kogudest allakirjutanule lahkesti tarvitada saatnud.

Ad Läksin siit maalt, läksin siit maalt. Asundused (Võrumaa) 57.

Ae Läksin siit maalt ä'ä. L.-Nigula 15.

Af Läksin mina siit ja läksin mina seald. Palamuse 31.

Ag Lägsin sooja maale, lägsin sooja maale. Asundused (Jüri) 56.

Ba Kui ma ära läksin, kui ma ära läksin. Risti 13, Jaani 21, Puhja 49 (1 kord), A. Tander.

Bb Kui ma läksin, kui ma läksin. Rakvere 4, Väandra (Paistu) 22.

Bc Kui sügise läksin siit, läksin siit. Rapla 11.

Ca Sügis' läksin ää, sügis' läksin ää. Keina 18, Rõigi 19, Hiiumaa 20 (äe).

Cb Sügise läksin siit. Noarootsi 16.

— puudub Vaivara 1, Saarde 23.

II Aa Aitad ja kirstud kõik jäid täis. Haljala 3.

Ab Kõik aidad ja kerstud olid vilja täis. Rõigi 19.

Ac Kõik aidad ja salved jäid vilja täis. L.-Nigula 15.

Ad Panin kõik aidad täis. V.-Maarja 7.

Ba Olid kirstud kastid täis. Väandra (Paistu) 22.

Bb Olid täis kirstud ja kastid kõik. Rapla 11.

Ca Jähid kõik tünnid tännid täis. Risti 13, Jaani 22 (tannid).

Cb Kõik tüennikud tennikud jäid täis. Asundused (Jüri) 56.

Cc Kõik tinnid tännid jäid vilja täis. Hiiumaa 20.

Cd Kõik tünnid ja tännid jäid villa täis. H.-Madise 14.

Ce Kõik tünnid-tännid olid täis. Asundused (Võrumaa) 57.

Cf Olid tünnid tanid täis. Puhja 49.

Cg Panin kõik tinnid tannid täis. Noarootsi 16.

Ch Panin kõik tinnid tannid vilja täis. Keina 18.

Ci Tünnid, tännid olid vilja täis. Rakvere 4.

Ck Sügisel panin keik tünnid tonnid täis. Vaivara 1, Pühalepa 17.

Cl Sügise panin tinnitävve-tonnitävve. Saa 23.

Cm Tünnid-tännid olid täis videlikku — käärrr... Tander.

Da Kõik oli kintsu ja kantsu täis. Palamuse 31.

III Aa Tulin tagasi, tulin tagasi. Haljala 3, H.-Madise 14, Asundused (Jüri) 56, Asundused (Võrumaa) 57.

Ab Tulin, tulin, tulin tagasi. V.-Maarja 7.

Ac Tulin mina takasi. Palamuse 31.

Ad Tulin kevade, tulin kevade. Vaivara 1.

Ae Tulin kevade tagasi jälle. Hiiumaa 20.

Ba Kui ma jälle tulin, kui ma jälle tulin. Risti 13, Tander.

Bb Kui ma tagasi tulin. Puhja 49.

Bc Kui ma tulin, kui ma tulin. Rakvere 4, Vändra (Paistu) 22.

Bd Kui ma tagasi tulin, jah tagasi. Rapla 11.

Ca Kevade tulin tagasi. Noarootsi 16, Keina 18, Rõigi 19 (Kevad' tulin tagas', k. t. t.).

Cb Kevadel kui tagasi tulin. Jaani 21.

— puudub L.-Nigula 15, Saarde 23.

IV Aa Aidad ja kirstud, aidad ja kirstud, kõik olid tühjad, kõik olid tühjad. Haljala 3.

Ba Olid kõik tinid tannid tühjad. Jaa 21.

Bb Olid tünnid tännid tühjad, kärr jääkst. Puhja 49.

Bc Tünnid-tännid olid tühjad — videlikku, käärrr... Tander.

Bd Tünnid, tännid tühja täis. Rakvere 4.

Ca Kõik nidsikud naidsukud olid tühjad, sirr. Asundused (Jüri) 56.

Da Oli kõik tühi ja paljas. Vändra (Paistu) 22.

Db Kõik oli tühi kääkst. Palamuse 31.

Dc Nüüd tühi on kõik. Rapla 11.

Ea Pole mitte iva. Noarootsi 16.

Eb Nüüd põle mitte sitta kirr. L.-Nigula 15.

Fa Kevadel ei olnud kedagi-i. Saarde 23.

Ga Paljas praht oli maas. Asundused (Võrumaa) 57.

Ha Poln muud kui vedeliku kärr. Risti 13.

Hb Polnud muud kui siasitta sirr. Vaivara 1.

Ia Leidsin koerasittaa. H.-Madise 14.

Ib Leidsin s.tta ees, ees, ees, ees. V.-Maarja 7.

Ja Nyyd pole muud kui sita sirr. Rõigi 19.

Jb Pole muud kui s. ja virr. Hiiumaa 20.

Jc Nüü pole muud kui paljas virr. Keina 18.

Ka Kõik tühjad, puhas sitt ja virr. Pühalepa 17.

Lauluke, nagu selgub ka juurdelisatud kaardilt, kuhu on märgitud kõik algupärased teisendid, on tuntud ainult Põhja-Eesti murdealal. Täiesti esindamata on Lõuna-Eesti murdealal. Ka Järvamaalt pole ühtegi algupärasest teisendist üles kirjutatud. Siiski esineb lauluke üsna suurel maa-alal ja on paiguti kaunis hästigi tuntud, ei ole aga suutnud võita üldist populaarsust. Võib-olla algas laulukese levimine meil alles võrdlemisi hilja. Kahjuks puuduvad üleskirjutised balti sakslasilt, mis loodetavasti aitaksid tuua asjasse enam selgust.

Eesti territooriumil üleskirjutatute hulka kuuluvad ka P. Aristelt Eesti rootslaste juures kirjapandud teisendid:

[Sügisel:] Kistar å kastor allt e fullt.

[Kevadel:] Lior å loftar, lior å loftar, allet e tomt. Risti 1.

[Kevadel:] Kister å kaster all är tom, lior å loftar all är tom.

[Sügisel:] Kister å kastar, all är full, lior å loftar, allt är fullt. Risti 2.

Fjödor had ja kistar å kastar full, a jär har ja ingenting ana en tack spärr. Noarootsi 3.

Svalo svidarar: heste, heste, kå ja går bort, sann all kistar å kaster fullar mä sä, våre, våre, kå ja kommer hit, sann allt tomerskin. Röigi 4.

Heste, heste, kå ja går bort
Sän ä kistar å kaster föllar mä
se.

Väre, våre, kå ja kommer hit,
Sän ä allt tomer skin.
Svit'r, svitr, kräks! Röigi 5.

Meie laulukest tunnevad ka riigirootslased ja norralased. Riigirootsi materjali on trükitud J. Nordlander'i teoses „Svenska barnvisor ock barnrim“ (Stockholm 1886. Norra FUF 10, 1910. a.). Toome nad siin:

När jag drog bort om hösten, var husen fulla med hö ock halm; men när jag kom åter, var det uppätt, utskett, svart som beck. (Västergötland Äfven Bohuslän.)

Far burt bi Mikäli *;
:||: då ä all husar fullä :||:
Kumm igän bi Sant Valborg;
:||: då ä all husar tomä, :||:
uppätä, utskitä,
:||: stor ruk mitt för dören :||:
(Gottland. J. Nordlander, Svenska barnvisor ock barnrim; lk. 166.)

Tölge:

[Sügisel:] Salved ja kastid kõik on täis.

[Kevadel:] Aidad ja lakad, aidad ja lakad, kõik on tühi.

[Kevadel:] Salv ja kastid kõik on tühjad, aidad ja lakad kõik on tühjad.

[Sügisel:] Salved ja kastid kõik on täis, aidad ja lakad kõik on täis.

Mullu olid mul salved ja kastid täis ja tänavu ei ole midagi muud kui katuse roovilatid.

Päasuke siristab: sügisel, sügisel, kui ma lähen ära, siis kõik kirstud ja kastid täis vilja. Kevadel, kevadel, kui ma tulen siia, siis kõik on tühi.

Sügisel, sügisel, kui ma lähen
ära,
siis kõik kirstud ja kastid on
vilja täis.
Kevadel, kevadel, kui ma tulen
siia,

siis kõik on tühi.
Svit'r, svitr, krääks!

Kui ma läksin ära sügisel, olid majad täis heinu ja õlgi; kui tulin tagasi, oli see ära söödud, ära situnud, must kui pigi.

Söidan ära Mihkli juures (mihklipäeval), siis on kõik majad täis. Tulen jälle volbripäeval¹⁾; siis on kõik majad tühjad, ära söödud, ära situnud, suur ruk keskel ukse ees.

¹⁾ 1. mail.

Norra:

Om høsten, naar jeg reiser,
er alle husene fulde.
Om vaaren naar jeg kommer
er alle husene tomme...

Sügisel, kui ma lähen ära,
on kõik majad täiesti täis.
Kevadel kui tulen tagasi,
on majad täiesti tühjad.

(FUF 10, lk. 129).

Enam kui kuskil mujal, on levinud käesolev laul Saksas, kus ta näib olevat eriliselt armastatud, nii et teda on isegi kunstluule-aineks tarvitatud. Vaatleme mõningaid rahva repertuaarist:

Wenn ich wegzieh, wenn ich wegzieh,
Sind Kisten und Kasten voll,
Wenn ich wieder komm, wenn ich wieder komm,
Ist Alles verzehret.

Als ich auszog, auszog,
Hatt ich Kisten und Kasten voll,
Als ich wieder kam, wieder kam,
Hatte der Sperling,
Der Dickkopf, der Dickkopf,
Alles verzehrt.

(K. Simrock, Das deutsche Kinderbuch, Basel, lk. 184, nr. 739 ja 740.)

Als ick hier letztmal war,
Do wer dit Fatt voll, do wer dat Fatt voll;
Nu is et all verte-e-ret.

As ik uttog, as ik wegflog,
Waren Kisten un Kasten vull.
As ik wedderkam, wedderkam,
War nischt mehr darinnen.
De Sperling, de Spitzbov,
Hat alles verterrrrd.

Äss iek wiäg genk,
Was diäte un schuier un alles full;
Äss iek wuier kam,
Was alles verquickelt, verquackelt, verdüäräst.

(R. Köhler, Kleinere Schriften zur neueren Literaturgeschichte, Volkskunde und Wortforschung III, Berlin 1900, lk. 318/19.)

Wenn ich weggeh', wenn ich weggeh',
Hab' ich Kisten und Kasten voll,
Wenn ich wiederkomm', wenn ich wiederkomm',
Hab' ich kein Fädchen Zwi-r-r-n!

Wann ich fortzieh, wann ich fortzieh,
Ist Kiste und Kaste voll;
Wann ich wiederkomm, wann ich wiederkomm,
Ist alles gelee-ret.

(J. Lewalter, Deutsches Kinderlied und Kinderspiel. In Hessen aus Kindermund in Wort und Weise gesammelt... Kassel, 1911, lk. 37 ja 299.)

Siit järeldub kergesti, et pea kõigil rahvastel esinevad tihed ja samad motiivid, ainult eesti teisendis on mõnikord asendatud *kistid-kastid, aidad ja salved* või *vaadid* Eestis üldiselt tuntud ja laialt tarvitatud kõnekäänuga *tünnid-tonnid* (- *tinnid-tännid*)¹⁾.

Küsimusele, kust on pärit meie lauluke, kas Rootsist või Saksast ja millist teed on see meile tulnud, võib vähese materjali peale vaatamata vastata kaunis kindlasti: mõlemalt poolt. Oma suure populaarsuse tõttu Saksas on ta kandunud sealt sakslaste-kolonistide kaudu meilegi õige laialt üle Põhja-Eesti, kuna Lääne-Eesti kihelkonnad, kus asub rootslasi ja kust meil on ka eesti-rootsi materjali, oleksid sillasambaiks Eesti ja Rootsi vahel.

2. „Sina ütled küll...“

Selles laulukeses tõrjub pääsuke tagasi süüdistust Neitsi Maarja kuldkäärde ja siidiniidi-kerakese varguses, kuigi ta ise on varas. Eestis kirjapandud laulukesed on õige ebamäärased ja halvad, nii et tihti on raske mõista nende õiget tähendust. Trükivalgust pole neist ükski näinud. ERA käsi-kirjalistes kogudes leidub 11 teisendit. Toome nad siin:

1. Pai peremees ega mina ei varasdanud harakas ands varasdas mina maksan ära siia minu kohtu piir. (A 4176(7) < Vaivara. Narva Jõesuu, 1923.)

2. Mari niidi kera varastasin [:/:];

Salgasin ka [:/:];

Vott vidistradii [:/:]. (E 40785 < Rakvere < Kadrina.)

3. Täisad ræekevad, täisad ræekevad et ma olen varastan niiti Anne (niit on üks niituma ehk aas Pühalep. m. ja koha nimesid on palju senne järel) siidi lõnga kära äe, kes säda ræeken haistku pärrrrs! (pärse). (H II 41, 251 < Tallinna < Pühalepa.)

4. Varas, varas, varastas jeesuseema siidiniidi kera ära sirts, sirts, sirrr. (A 5056 (12) < Tallinna 1923.)

5. Mina varas, mina varas, varastasin Maarja siidi kera ära; — Maarja käärid katte, — minu saba taga lõhki kirrr... (E 41903 < Kuusalu?)

6. Mina varastasin, mina varastasin Mari niidikera käärid. Kyll kirusid, kyll vandusid. Aga minu käes nad on. (ERA II 16, 424 (2) < Kullamaa, Koluvvere v. Väike-Kalju k. Tulgi-Lauri t. 1929.)

1) Vt. Wiedemann, *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*, lk. 1238: *tünn* g. *tünni* (p) = *tünder*, kõik *tünnid* ja *tännid* täiz alle Tonnen und Kufen sind voll.

7. Teistre rahvas rääksid [:/:] Et teie olla meie niidilõnga kera ära varastanud. (EVR 30, 44 (36) < Käina, Selja k. 1925.)

8. Neitsit, neitsit, pani käärid niidikera vander vander varastsin varastsin pistsin perse — perss paraa aegu. (A 1542 (15) < Audru, Audru v. Aadumadise t. 1923.)

9. Sina ütled küll, et mina sinu kuld käärid ja siidiniidi kerakese ära olen varastanud aga mina olen sellest prii... (A 750 (3) < Laiuse < Kursi Väänikvere k. 1922.)

10. Varastasin Jeesuse-Ema siidi niidi kera ää-a Jeesuse Ema tuli ja küsis, kas on kera sinu kää, mina aga ütlin, ei ole minu kää, aga oli minu kää, no nüüd lendan ma äää. (A 268 (5) < Palamuse. Kaarepera v.)

11. Tema ütleb, tema ütleb, mina olen tema siidiniidi kerakese, kuldkeerikese ära varastanud; — mina olen sellest prii! (ERA II 29, 407 (9) < Äksi, Saadjärve v. Kõdu k. 1930.)

See on kogu meile tuntud materjal Eesti territooriumilt. Ka Eesti rootslastelt ja balti sakslastelt puuduvad andmed; need ongi täiesti juhuline, sest nendelt on üldse vähe materjali üles kirjutatud.

Küsimusele, mida see materjal kõneleb, saame vastuse, kui tutvume referaadiga vastavast Norra legendist, mille esitab R. T. Christiansen uurimuses „Die Schwalbe“ (FUF 10, lk. 129/130):

„Neitsi Maarja istub soojal suvepäeval rohelisel murul ja õmbleb. Töö kestes asetab ta oma kuldkäärid ja punase siidlõngakera enda kõrvale; kui ta aga neid läheb võtma, ei leia enam. Ta otsib kõikjalt, küsitleb puid, linde ja loomi, kas neist ehk keegi ei ole näinud, aga ükski ei tea neist midagi. Samal silmapilgul lendab pääsuke ja siristab:

Gutter og jenter, gutter og jenter
Sitter paa laaven, kysses og
klappes,
Jeg sat og saa paa, ja sat og
saa paa.

Tõlge: Poisid ja tüdrukud, poisid ja tüdrukud
istuvad küünis, suudlevad ja kaisutavad.
Istusin ja vaatasin pealt, istusin ja vaatasin pealt.

Pääsuke, mõtleb Maarja, on varas, sest ta lendleb alati ümber ja on rahutu. See aga ei taha süüdistusest midagi teada ja kaitseb end energiliselt:

Jomfru Maria skylder mig, skylder mig for saksen og silkenøstet. Neitsi Maarja süüdistab mind, et ma olen käärid ja niidikera võtnud. — Ja edasi:

Tok jeg dem, tok jeg dem?
Det er løgn er det, det er det.
Er det sandt, vil jeg synke i sjø.

Kas ma võtsin, kas ma võtsin?
See on vale, jah see on.
Kui see tõsi oleks, tahaksin merre vajuda.

Gi nøstet sat; bringen og saksen i
enden paa den som tok dem,
tok dem.

Saagu kera selle rinda ja käärid
selle sappa, kes nad on võtnud,
nad on võtnud.

Sa oled ise enda kohta otsuse teinud, ütleb Neitsi. Niihästi kääre kui kera pead sa kuriteo märgiks kandma ja talve pead mere-sügavuses veetma. Ja kuna sa ütled, et ma valetan, kuigi sa oled varastanud, pead sa katusel rahulolematuna pesitsema, ei iialgi roheliste okste vahel.

Nii on ka sündinud: Pääsukese väljanägemine on selliseks saanud, nagu Neitsi on määranud. Meres elab ta talve üle ja tuleb nagu rändlind, jätab maha endise asukoha ja igal kevadel, kui ta jälle tuleb, laulab ta järgmise laulukese, et inimesele teatada, nagu tuleks ta võõrsilt tagasi: Sügisel, kui ma ära läksin, olid majad täiesti täis. Kevadel, kui tagasi tulen, on majad täiesti tühjad..“

Legend aitab meid laulude sisu seletamisel ja nende al-gupärangi otsimisel.

Kes süüdistavad pääsukest?

Maarja (5)~*Jeesuse* (4,10), kelle kohta võiks käia ka *Sina* (9) või *Tema* (11). Samuti *Mari* (2,6) ja *neitsi* (8). Ühes teises esineb *peremees* (1), kuna kahes jääb ebamääraseks: *tõisad rääkevad* (3), *teistre rahvas rääksid* (7). Nii on enamuses P ü h a N e i t s i isik.

Mis on varastatud?

Enamal juhul siidiniidikera või siidikera (3, 4, 5, 10); niidikera (2); niidilõngakera (7); niidikera ja käärid (6, 8) või kuldkäärid ja siidiniidikerake (9); siidiniidikerake ja kuldkeerike (11) või varastatud objekt on nimetamata (1).

Samuti esineb skandinaavia ja soome teiseis: enamalt jaolt Neitsi Maarja, ainult vahel Maarja, ka Maarja Magdaleena, kuna mõnikord jääb süüdistaja isik ebamääraseks. Varastatud on kas (kuld)käärid ja siidi(niidi)kera või mõnikord küll kuldõun ja käärid või vahetatult — siidikäärid ja kuldkera.

Võrdluseks N o r r a teisendid:

Jomfru Mari, jomfru Mari skjyllt
mæg fer æg tok selketraanøste aa
skjæra si, skjæra si. Kløft i røva
paa denn, som tok'a, itt tok æg'a,
itt tok æg'a — seie sullu.

Jomfru Mari, jomfru Mari skjyllt
mæg, fer æg tok to selketraanøste
aa skjæra, æg tok'a itt, æg tok'a
itt! — sa sullu, men sea ha a' kløft
i styla a flækk i brøsti.

Tõlge: Neitsi Maria süüdistab
mind, et ma ta siidikera ja ta
käärid olen võtnud. Lõhenegu
selle saba, kes nad võttis. Ma
ei ole neid võtnud.

Neitsi Maarja süüdistab mind,
et ma ta siidikera ja ta käärid
olen võtnud. Ma ei ole neid võt-
nud, ütleb pääsuke, aga selle jä-
rele saab ta lõhkise saba ja pleki
rinnale.

Pääsuke tunnistab üles oma varguse.

Jomfru Maria siger jeg har tat guldeblet og sølvsaksen handes. Jeg har dem ikke, jeg har dem ikke, jeg har dem lel jeg.

Rootsi:

Jomfru Maria beskylde mig att jag tagit hennes silkessax och guldtrådnystan — saxen har jag i min stjert, silkesnystan i min kräf. Sjunke i hafsens djup den som tog det. (FUF 10, lk 134.)

Viti vita via
syster Maria,
som stal åv mi finngersaksen.
Du sväri du lög.

(Finnland, Pörtom.)

Vitage vitage via
šomora mi
šylte mig för silkesnyste, saksa si;
men om jag silkesnyste, saksa såg,
skall jag šunŋka på ett strå.

Jungfru Maria beskylde mig
för silkesnyst ock sker;
ock har jag tat det, så må jag
sjunka lika ner. (Gottland.)

Jungfru Maria skyldde mig före,
att jag stal en sax och ett silf-
vernystan.

Jag svären ve Gud, jag tog
ett inte; ::/ : jag tog ett väl i
le-el. ::/ :

Jungfru Maria skylla mig för
att jag har tajje hannes sax
å hannes silkesnysta, men ho
lög. (Närke. J. Nordlander,
Svenska barnvisor ock barnrim,
lk. 166/167.)

S o o m e :

Neitsyt Maaria sanoi: „Sinä olet minun sakseni ja keräni varastanut! kuin minun sydämeni on kuin kerä ja häntäni kuin sakset.

Või:

Mari sanoo minun varastaneeni silkkikerän pääkseni, nuppineulan nenäkseni, vaan kyllä sen Herra Jeesuskin tiennee!

Või:

Neitsyt Maria sanoo, että minä varastin häneltä punasilkin, sini-jakun, lampaanraudat, mut kiellä-än! (K. Krohn, Suomalaisia kansansatuja I, nr. 356 (372—374).)

Neitsi Maarja ütleb, et ma ta kuldse õuna ja ta hõbedased käärid olen võtnud. Ma ei ole neid, ma ei ole neid ja siiski olen nad võtnud.

Neitsi Maarja süüdistab mind, et tema siidikäärid ja kuldkera olen võtnud; käärid on minu sabas, siidikera minu rinnas. Vajugu see meresügavusse, kes selle on võtnud.

Õde Maria
varastas minult sörmkäärid.
Sa vandusid, sa valetad.

minu sünnitaja (lihalik ema)
süüdistas mind siidikera varguses,
aga kui oleksin siidikera näinud,
peaksin ma vajuma õlele.

Neitsi Maarja süüdistas mind
siidikera ja kääride varguses;
ja kui olen võtnud, nii
pidagu ma kohe vajuma maha.

Neitsi Maarja süüdistas mind
sellepärast, et ma varastasin
käärid ja ühe hõbekera. Ma van-
nun jumala juures, ma ei võtnud
ühtegi mitte; ma võtsin ühe küll.

Neitsi Maarja süüdistas mind
et ma olen võtnud tema käärid
ja tema siidikera, aga
ta valetab.

Nii selgubki ühtekuuluvus skandinaavia teisenditega: Neitsi Maarjalt varastatakse kuldkäärid ja siidiniidikera. Ta süüdistab varguses pääsukest. Pääsuke, kuigi süüdlane, salgab asjatult — ikkagi tuleb vargus avalikuks. Nii räägib eesti materjal. Ei räägita aga vandest, mis pääsuke avaldas varga kohta, selle tagajärgedest, mis muudab sellekohaselt vanduja (varga) enda esikeha kera- ja saba kääridekujuliseks, tõendades seega varast. Ainult kord (Kuusalu? 5) mainitakse, et Maarja lõikab kääridega pääsuke saba lõhki. Vande teisest osast „...vajugu see mere põhja, kes need on võtnud“ ei tea midagi meie vaadeldavad teisendid. Küll aga esimeses laulus („Kui ma ära läksin...“) leidub märge (Noarootsi 15): „... ke(s) o(n) näind, mingu järve.“

See lause tundub seal täiesti võõrkehana, mis peakski õieti kuuluma siia. Vt. skandinaavia teisendeid: „Vajugu see meresügavusse, kes selle on võtnud.“ „Kui see tõsi oleks, tahaksin merre vajuda.“

Peale norralaste ja rootslaste tunnevad kõnesolevat laulu ka taanlased ja, nagu nägime, Soome rootslaste kaudu soomlased. Teistele Euroopa rahvastele on see tundmatu.

Geograafiliselt on see Eestis levinud ainult Põhja-Eesti murdealal (välja arvatud Väandras üleskirjutatud teisend, mis on pärit Paistust) ja tuntud enam-vähem ranna ligikonnas, mistõttu võib oletada ka laulukese murdumist skandinaavia keelealalt eesti keelealale skandinaavlaste eneste kaudu. Seda näib tõendavat ka rootsi sõna *vändar*¹⁾ püsi tõlkimatult Audrus kirjapandud teisendis „... vander vander varastasin...“ Pealegi on eestlastel otseseid kokkupuuteid rootslastega Läänemaa rannikul ja Hiiumaal. Kuidas on aga lauluke sattunud nii kaugele kirdesse — Vaivarasse ja tunginud koguni Põhja-Tartumaale: Palamuse, Kursi ja Äksi kihelkonda? Siin, nagu selgub, on tegemist soome sillega. Sama teed on rännanud hulk rootsi laensõnu: soome-rootsi keelealalt soome keelealale, sealt edasi Virumaale ja Virumaalt Põhja-Tartumaale²⁾, millist rändamist omakorda

¹⁾ Vt. G. Landtman, *Finlands Svenska Folkdiktning VII*. Helsingfors 1919, lk. 73: „Om jag stulit nystanet och saxen, *vändar* jag, at jag vore skapt som en fågel!“

²⁾ Vt. P. Ariste laudaturtöö: „Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles“. Tartu 1930, paljudes kohtades. (Töö on käsikirjaline ja talletatud Tartu Ülikooli arhiivis.)

aitavad soodustada looduslikud tingimused ja sellest tingitud vastavate maakondade elanikkude omavaheline tihe läbikäimine. On tõenäoline, et ka käesolev lauluke on kasustanud sedasama teed. Lisaks sellele on võimalik, et laulukese töid suvitajad Tallinnast Põhja-Tartumaale (vrd. teisendeid Tallinna 4 ja Palamuse 10).

Arvestades kõiki neid asjaolusid võime üsna kindlasti väita, et meil on siin tegemist skandinaavia laenuga.

Eduard Treu.

Kellad.

3

Kellade ülesanne.

Kirikukellade pea-ülesandeks on jumalateenistusi sisse ja välja helistada; peale selle tuleb neil täita veel muid kohuseid.

Surnule lüüakse varsti pärast kellegi surma paljudes kirikutes *h i n g e k e l l a*, mõnikord ometi mitte vaestele. Hingekella helistatakse kas pool tundi või ka kogu tund, mõnele tähtsamale isikule veel kauemini. Tavalisest helistatakse ainult omas kirikus. C. R. Jakobsoni surma puhul 1882 äratas mõnes kohas see suurt pahandust, kui poliitilise tegelase mälestuseks lasti võõras kihelkonnas kella helistada, ehk küll niisugust ametlikku helistusekeeldu ei ole olemas.

Surnu toomise puhul matuseks kiriku juurde hakatakse mõnes kohas siis kella helistama, kui surnutoojad kellamehele tornist kätte paistavad, ja helistatakse, kuni matusetalitus algab. Matuse ajal vaikib kell; pärast talitust hüüab ta uuesti. Olgu tähendatud, et matuse puhul ühes kohas nii, teises teisiti helistatakse; puudub kindel juhtnõr.

Nimetan veel iseäraliku kombe kellade helistamise ajal kuskil Eesti kihelkonnas, mille nime ma kahjuks olen unustanud: Kui õpetaja kirikusse sammub ja õpetajale sel puhul kella helistatakse, kergitab iga meesterahvas kella helistamise ajal mütsi.

Kui kiriku läheduses tulikahju tekib, hakkab kell kodanikke kustutamisele kutsuma; mujal teeb seda eriline tulekell.

Schiller oma kellalaulus laseb kella heliseda ka sündimise ja laulatuse puhul. Meil niisugusel korral kella ei helistata; isegi Saksamaal helistatakse seda harva.

Tuletan veel meelde perekella, udukella, laevakella jne. Muiste helistatud, vähemalt Otepää Kellamäel, sõjakella, vaenlaste tulekut teatades (E. I, 25).

Kellade kõnelemine.

Germaanlaste arvamise järele on kellad hingelisedki (Kuhn, Märkische Sagen, lk. 477). Eesti muistendid ei rõhuta küllalt seda külge, kuid mõnest muistendist selgub, et seesugusel oletamisel täiesti ei puudu alus. Kelli hingelisteks pidades ristitakse neid ja antakse neile nimed. Eestis kellade ristimist ei tunta, küll aga pühitsemist, õnnistamist. Oieti vastab see kellade pühitsemine, õnnistamine germaanlaste ristimisele. Ristimise puhul varustatakse kellad nimedegagi. Kui tornis on kaks kella, kannab tihti üks nime Anna, teine Susanna (Kuhn, seals.). Eestis ei ole kellanimed enestele hingemaad pärinud. Ristimata kellad ei taha tornis oma ülesannet täita, vaid põgenevad tihti selle eest. Nii lendab Moringi linna tornikell luugist välja Glockenseesse = Kellajärve (Eckart, Südhannoversches Sagenbuch III, lk. 153). Gottbörsees Pommeris lendavad kellad vankriilt järve (Haas, Pommersche Sagen, lk. 175). Eestistki leiame midagi sarnast, kui ka põgenemiseks ristimise puudust ei nimetata. Ühest Saaremaa kirikust, mille nime ma ei mäleta, kuulsin korra, et kell lennanud tornist välja järve, kuhu ta jäänudki; V a l l j a l a s viskab torm torni kõige kellaga järve (Körper, Oesel II, lk. 235). Saksamaal usuvad katoliiklased, et nende kirikukellad lendavad igal aastal lihavõtte öösi Rooma paavstilt õnnistust saama. Kus Saksamaal vaikselt nädalal kelladki vaikivad, väidetakse, et nad selle aja sees kas taevasse, Kölni või Trierisse rändavad (Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde XXX, lk. 116). S ä ä r e n i n a kiriku kella-dest teatakse, et nad „läinud“ merre (E. 55 362), sama koha kabeli kell aga „viidud“ merre (E. seals.).

Saksamaal räägivad kellad üksteisega (vrd. Haas, Pommersche Sagen, lk. 174). Eestist ei tunne ma niisugust kellade rääkimist omavahel, küll aga räägitakse mõnikord kelladega ja nad mõistavad rääkimist. Nii näiteks tahab keegi tark Leebiku kella jõest tagasi saada. Seks manab ta kella: „Kell, kell, tõuse üles!“ Kell kuuleb manamist, tõuseb kõrgele üles ja vaatab, kas on Leebikusse tema jaoks uus kirik ehitatud. Uus kirik on nimelt ta väljatulemise tingimuseks. Mingisugust uut kirikut mitte nähes langeb kell vette tagasi (E. 43 646).

Eestis ei räägi kellad, küll aga „laulavad“, „hüüavad“ nad. Rahvas katsub nende helist sõnu ja lauseid välja lugeda. Et kellad mitmesuguse heliga, seletatakse nende laulu või hüüdu, mida see heli väljendab, mitutki moodi. Vene kirikukellade rohkuse ja nende mitut viisi helistamise pärast seleta-

takse nende „laulmistki“ mitut moodi, eriti nende lihavõtteagset helisemist.

Huvitav on tähele panna, et kirikukellad rahva arvates mõnegi korra pilget, isegi sõimu teiseusuliste kohta kuulutavad. Eriti näikse niisugune pilge ja sõim seal esinevat, kus suhted evangeeliumiusuliste ja veneusuliste vahel teravaks on muutunud. Nii näiteks kuulutavad vene kiriku kellad Häädemeestel: „Martin Luter sohipoeg“ (E. 76 514).

Teiselt poolt pannakse evangeeliumiusu kirikukelladele samuti sõimu- ja pilkesõnu hüüuks; nii Karjas: „Russkije duraki!“ ja Häädemeestel: „Vene papp külamats!“ (E 76 514).

Eriti arvatakse vene kellad paastuajal paastu ja sellega ühes paasturoogi meelde tuletavat: „Posla masla, kapsaid, prosta viina.“ Aga sagedasti lastakse kellad nälga kuulutada. Mõnikord võetakse venelaste keelgi pilkeaineks, näiteks: siga liga (E 76 518). „Siga liga, piirakaid ja limpi“ kuulutavad ometi lihavõtte kellad. Kõigiti pilgatakse vene kiriku kellade helistamist rohkesti.

Narvas lihavõtte ajal: „Liha, leiba, võid! Liha, leiba, võid!“ (E. XII, 26). Rakveres paastu ajal: „Mul on nälg, mul on nälg!“ Ehk jälle: „Pimm pamm pirogi, sorokovku võipim“ (E. XII, 25). Paides: „Silku, leiba, tshai! Silku, leiba, tshai!“ (E. XII, 20). Karjas seletatakse vene kirikukellade hüüdu nii: „Rillidi, rallidi, rillil piu, rillidi, rallidi, rillil piu!“ Ehk: „Papil püksid, vestid, kuub, papil püksid, vestid, kuub!“ Ehk: „Pooltoopi, sorokohvka, setvertnoi, pooltoopi, sorokohvka, setvertnoi!“ Ehk: „Sealiha viilukid, sealiha viilukid! Nälg, nälg, nälg!“ (E. 63 479). Valgas õeldi 1900 paigu vene kirikukellad hüüdvat: „Kovalevski, Rasumovski, Galkin! Kovalevski, Rasumovski, Galkin!“ (E. XII, 20). Nende nimede kandjad olid selleaegsed Valga tähtsad kaupmehed. Lätlased seletavad Valga pool kellade heli järgmiselt: „Silkit, maizit, vinu klat!“ (E. XII, 20).

Karula vene kiriku kellad hüüdsid papi laste nimesid. Üksik kell hüüdis üht äärt vastu löödult Anton ja teist, pläri-sevat äärt vastu löödult Darja, nii siis ikka: Anton, Darja, Anton, Darja. Kui mitme kellaga helistati, siis kuuldi: „Anton, Darja, Ossa, Vassa, Anton, Darja, Ossa, Vassa!“ (E. 63 548).

Helmes hüüavad kirikukellad järgmiselt: „Nälg, nälg! suur nälg mööda, suur nälg mööda, sarko viina, kruski piivo, sarko viina, kruski piivo! Pimm, pamm!“ (EÜS VII, 159, 45). Ehk Taageperas: „Piu, põu, trill, põmm! Till tolladi, till tolladi, tsill kõlladi, tsill kõlladi! Sul olli munn, mul olli

munni, sul olli kah, sul olli kah, sul olli kah!“ (ERA II, 1, 192/3). Ehk: „Võldi Kits ja Novikov, Trilla Kotter, Peeter Vunn“ (E. XII, 20). Rannus hüüavad nad paastuajal: „Nälg — nälg — nälg!“ Lihavõtte ajal: „Suur nälg mööda, suur nälg mööda!“ Ehk jälle: „Tshai, sahhar, peelõi hlep, klimpe ja piirakit, pallsaja pega prasloo!“ (E. XII, 25). Tormas kuulub vene kirikukellade laul: „Nälg, nälg, suur nälg mööda, suur nälg mööda, sitsi nälg, siidi nälg!“ (E. XII, 24). Tartu pool kõlab see nii: „Trilla tralla, pilla palla, naised kirikusse, mehed k—“ (E. II, 4). Antslas laulavad nad: „Posla masla, pomm, posla masla, pomm, jooge teda nii palju, kui teda juua om!“ (E. XII, 24).

Ka Peipsi ääres hüüavad nad paastuajal: nälg, nälg! pärast lihavõtte-laupäeva poolööd aga: „Ai kokoski, ai blinushki, ai kokoski, ai blinushki, ai poslamasla vonn, poslamasla vonn!“ (E. 63 548).

Vene kirikukellad laulavad paastuajal Riias:
Posla masla! Posla masla.

Kuusalus paastuajal:
Kilusilku! Kilusilku! Timpsai!

Lihavõttes:
Tutiluti, piimaputi,
piraki ja limpi.

Ehk ka paastuajal:
Kilusilku, kilusilku, posla masla!

Lihavõttes:
Tillantou, tillantou, krushku viina,
poolstoop piima, tillantou, tillantou.
(ERA I, 3, 401.)

Virumaal paastus:
Posla masla pomm,
sibulsilku on!

Lihavõttes:
Tillanlutti, piimaputti,
piirakaid ja liha, võid! (ERA I, 3, 401.)

Viljandi pool lihavõttes:
Klimpi, kækki, rasvaga sööki.
(E. 72 823).

Türis öeldakse vene kirikukellad lihavõttes laulvat:
Vot karossi mängitakse,
pirakit tavolna!
Vot karossi mängitakse,
pirakit tavolna!

Ehk aga:

Posla masla, pomm,
posla masla, pomm!
Palaviina pliin,
palaviina pliin!
Pliinuskit ja kokergit,
pliiinuskit ja kokergit.

Ehk ka:

Nälg! Nälg! Pliinuskit ja kokergit,
hapukapsa piirakit,
pliiinuskit ja kokergit,
hapukapsa piirakit! (E. 74 512.)

Toris:

Kellameister *tim*m, *tomm*,
lööb tornis *pimm*, *pomm*!

Ehk:

Nälg, nälg, nälg!
Silku, taari, leiba, *pimm*, *pomm* puh!

Ehk:

Kindral pargis, kingad jalas,
priu, präu, priu, präu,
kindral turul, tuhvliid jalas,
priu, präu, priu, präu. (E. 76 517.)

Ehk:

Lihade supid, klimbid sees,
nälg, nälg,
siken, püksen, pinsak, pinsak,
isa, poeg ja püha vaim,
siga liga, leiba, viinuskit. (E. 76 516.)

•Kuskil Pärnumaal igal pühapäeval:

Tsai, sahar, samovar.

Suurneljapäeval ja -reedel:

Nälg, nälg! Silku, leiba, silku.

Lihavõttes:

Krasnajetsa, püksid lõhki.

Taevaminemis-päeval:

Taeva saab! Taeva saab!

Matuse puhul:

Leinarong, leinarong. (E. 76 519.)

Pärnu-Jaagupis lihavõttes:

kiiresti: Siga liga, siga liga, viinuski!
aeglaselt: Praadi! praadi. (E. 76 518.)

Alatskivil lihavõttes:

Suur nälg on mööda läind,
suur nälg on mööda läind!
Kohupiima pütikesi,
palju saiapätsikesi!
Suur nälg on mööda läind. (E. 76 520.)

Räpinas hüüab vene kirikukell:

Nälg tuleb, nälg tuleb!

Ehk:

Nälg käes! Nälg käes!

Sealsamas ülestõusmis-pühal:

Söögem saia! Söögem saia!

Ehk:

Pimm pamm pirakit,
kaerajahust karaskit.
Vorstid, kapsad! Vorstid, kapsad!

Ka:

Kõht täis! Kõht täis!
Klimpe, vorste, pirukit,
Sigaliga, pliinuskit! (E. 72 264—66.)

Surnuaial matusel:

Las ta minna! Las ta minna!

Jõulus aga:

Nälg mööda! Nälg mööda!
Sööge saia! Sööge saia! (E. 72 706.)

Karusel hüüavad kellad paastuajal:

Õliga kapsad! Õliga kapsad! (E. 76 061.)

Lihavõttes sellevastu:

Silku, leiba, kalja, vadinaid tavolno!

Ehk:

Tuti, luti, koore pudi, pirukaid ja limpa.
(E. 76 062.)

Pärnus aga:

Till lill lill lill liputa, raha kotti raputa,
lihasupil klimbid sees. (E. 76 484.)

Häädemeestel:

Sinine püks, punane kleit,
valge kinnas, valge kinnas.

Ehk ka:

Silku, leiba, prosta viina, nälg, nälg.
(E. 76 515.)

Saaremaa Ööriku kellad:

Pillerdi, pallerdi, palgi supid, lintritükid — sau!

Torgu kellad aga:

Till põlle all! Till põlle all!

Leisi vene kellad tuletavad preestrit meelde:

Preestri püksid, pintsak, vest!

Ülepea laulsid Saaremaa kellad enne maailmasõda nii-
viisi. Sõja ajal viidi kellad Venemaale, kust pärast hoopis
teised vastu saadi, milliste laulu rahvas veel ei ole fikseerinud.

Teadmata kohas: „Piivo, viino, piivo, viino, prostoi
brandvein, puntsh“ (E. II, 4).

Venemaa nunnakloostri kellad öeldakse hüüdvat: „К нам,
к нам, к сиротам!“ Mungakloostri kellad vastavad selle peale:
„Будем, будем, не забудем!“ (E. 63 548).

Juudid seletavad vene kirikukellade hüüdu sedaviisi: „Se-
reka sapas¹⁾ svenikom, garetši blini²⁾ bom, bom, bom!“
(E. XII, 23).

Kuna tavalisest vene kirikukellade kohta nalja heidetakse,
teevad veneusulised omalt poolt niisama evangeeliumiusu ki-
rikute kellade kohta, väites, et just viimased „nälg, nälg“
hüüavad. Nii on Tartust järgmine kellalaul kirja pandud.

Vene usu kellad hüüavad vene keeli: „К нам, к нам, к нам!“
Luteri usu kellad vastavad: „Nälg, nälg, nälg“ jne. Esime-
sed saavad sellest vihaseks ja hakkavad sõimama: „Мартын
Лютер сукин сын, Мартын Лютер сукин сын“
(ERA II, 10, 193(1)).

Venelaste eneste seletuse järele löövad kellad paastuajal
Tartus: „К нам, к нам, к нам...“

Võinädalas: Четверть блина, четверть блина, пол бли-
на, пол блина, блин, блин.

Lihavõttes: „Пивца, винца, наливочки, пивца, винца,
наливочки...“ (ERA, Vene I, 129).

Evangeeliumiusuliste kirikukellade heli kohta leidub rah-
vasuus vähem seletusi.

Räpinas laulavad evangeeliumiusuliste kirikukellad jõulu
ajal:

Kristus sündis! Kristus sündis!

Surnu saatmise ajal:

Jumal kutsub, mine ruttu,
Jumal kutsub, mine ruttu!

1) = säärega saabas.

2) = palavad bliinid.

Matnisele aga:

Lähene taeva, ei näe vaeva!

Tulge kokku! Tulge kokku! (E. 72 265.)

Pühapäevased kellad öeldakse veel laulvat:

Tulge taeva! Tulge taeva!

Tulge kõik! Tulge kõik!

Ülestõusmis-pühale sellevastu:

Sea jalgu! Sea jalgu! (E. 72 706.)

Pärnus löövad evangeeliumiusuliste kirikukellad:

Pimm, pamm, poisid neile. (E. 76 484.)

Riia teate järele hüüavad evangeeliumiusu kirikukellad:

Talled tulge! Talled tulge!

Raplas öeldakse:

Tulge taeva! Tulge taeva!

Raplast on veel üldine kella hüüd kirja pandud:

Piu pau pandi,

kirikukella löödi,

saesaja söödi,

vanapiigat maeti.

Sealtsamast vanapoisi matuse puhul:

Vana sõnn surnud! Vana sõnn surnud!

(E. 80 VI 48.)

Kaarma kellad laulavad matuse puhul:

Sõnn surnud! Sõnn surnud!

Jaani kiriku kellad hüüavad ikka:

Oe Villem ja Priidu!

Oe Villem ja Priidu!

Jämaja kellamees mõistnud vanasti kelli nii helistada, et naised kuulnud kellade helinas hüüdu:

Tule, mu Kõde! Tule, mu Kõde!“.

Tallinna kellade kohta öeldakse: „Tundi lõivad Toompea kellad, Oleviste: oia, aia, Niguliste: nika, naka!“ (EÜS X, 1988, 19).

Saaremaal Karjas: „Sõnn surnud, sõnn surnud, sõnn surnud!“ (E. 63 479).

Urvaste kell kutsub: „Tule kirikusse! Tule kirikusse!“ ka: „Tule kirku!“ (E. XII, 24).

Kuskil öeldakse heli kuulutatavat: „Pimm pamm, pimm pamm, kirikusse samm!“ (E. 8 VII, 19).

Väikese kella helinast öeldakse: „Till tall, till tall, väike kägu torni all!“ (E. XII, 10).

Matusekellad laulavad teist viisi.

Rakvere ümbruses öeldakse neid saksa matusel hüüdvat:
„Tanke, tanke! Tanke, tanke!“ Lihtinimese matusel aga:
„Kolinal auku! Kolinal auku!“ (E. XII, 24).

Tartus seletatakse nende laulu: „Tule koju! Tule koju!“
Ehk: „Tule tagasi! Tule tagasi!“ (E. XII, 23).

Türis arvatakse matuse ajal kell hüüdvat:

Silku, leiba, silku, leiba!
Nälg! Nälg! (E 74 512.)

Saardes pannakse sõnad nälg, nälg! sakste aisakella hüüusõnadeks (E 74 449).

Vanasti kutsusid kellad mõisateski töölisi tööle ja söögile.

Mõisakellad Päril laulsid: „Suur nälg, suur nälg! Räime, leiba, räime, leiba!“ (E. XII, 22). Laulu algus seega ühine kirikukellade hüüuga, lõpp sellevastu kuulutab, mis mõisa töölisi ootab.

Morna mõisa kellad laulsid: „Klimbisuppi! Klimbisuppi!“ (E. XII, 22). Kui ka kellad klimbisuppi lubasid, läks see lubamine vaevalt täide; töölised võisid ehk kaugelt näha klimbisuppi, aga ei saanud ise seda maitsta.

Voltveti mõisa töökell laulnud töölisi tööle kutsudes:

Küll saab! Küll saab! Tööle, tööle!

Paistu Loodi töökell sellevastu hüüdnud:

Mure sõidab musta hobusega,
valu tuleb valge märaga! (E. 74 449.)

Soomes laulavad Vihdi kirikukellad:

Tulkak kirkkoon,
tulkak kirkkoon,
Niuhala, Sukslaa,
Vanhala Kans!

Matusekellad laulavad:

Tulkat tänne kirkon Juureen,
täält tei saatten kontit suuret.
Tulkat, tulkat tännen!

Ojakkala mõisa söögikell hüüab:

Keitä vellii, paista silakkaa!
Kok velling, stek strömming!

Üks lause seega soome, teine rootsi keelt.

Tervolamme söögikell laulab:

Purakka pussiin!
purakka pussiin!

(E. Enäjärvi-Haavio, Vihtiläista kansanrunoutta, 25.)

Kokkuvõte.

Kellade muistendite arenemine on peamiselt Põhja-Saksamaal eriti arenenud, mujal palju vähem, kui ka ainet rahvusvaheliseks tuleb arvata (Zeitschr. d. V. f. V. VII, lk. 125). Eestis tuntakse kellamuistendeid enam-vähem igas maakonnas, kuigi nad mõnes kandis puuduvad. Eesti kellamuistenditest ei või iseäralikku arenemist konstateerida. Aine on tavalisest liiga lihtne: Kell, tihti hõbekell, peidetakse röövijate eest vette või maa sisse, mõnikord töötusega, mille täitmise järele alles võib kella tagasi saada. Tavalisest ebaõnnestub töötuse täitmine ja selle tõttu jääb kell jäädavalt oma peidupaika. Koguni harukorral esineb pisut kõrvalekaldumist sellest üldisest motiivist. Rahvasuu ei ole seda suutnud küllalt arendada ega ära kasustada.

Et meie kellamuistendid täiesti saksa omadega ühte sulavad, kuigi viimased on mitmekesisemad, ja et meie rahval sakslastega ja Saksamaaga suhteid olnud, peame oletama, et nad peasjalikult sealt oma juured on pärinud.

(Lõpp.)

M. J. Eisen.

Laadoga ala etnograafilised olud nooremal raua-ajal.

Laadoga ala etnograafilised olud nooremal raua-ajal, ühenduses viikingite, soome ja slaavi rahvaste asustuse ja ülevõimu probleemidega sel alal ja Põhja-Venemaal üldse, on teataval määral võtmeks Vene riigi vanema ajaloo asjalikule rekonstruktsioonile; samuti on need küsimused aluseks mainitud rahvaste vanemale kultuuriloole samadel aladel. On siis mõistetav, et kõnesolnud probleemid on leidnud rohkesti käsitlemist nii vene kui ka põhjamaade ajaloolaste ja vähemal määral muinasteadlaste poolt. Rahvuslikult hella küsimusena on eriti Vene riigi asutamisajajärk ja viikingite osa selles olnud kestvaks vaidlusaineks nii vene ajaloolastel omavahel kui ka vene ajaloolaste-slavistide ja skandinaavia ajaloolaste vahel teiselt poolt. Põhjamaade kultuuri loomulikust ekspansiooniinstinkti mõjustatud, on skandinaavia uurijad püüdnud viikingite osale Venemaa vanemas ajaloos anda kesksel, aktiivselt määravat tähendust, kuna slavistid, mitte saades täielikult mööda mõningaist ajaloolisist ja muinasteaduslikest tõsiasjust, on reserveerinud viikingitele enam kõrvalise, tehnilist laadi vahetalitaja osa.

Senise vastastikuse poleemika peapuuduseks oli asjaolu, et väidetena tarvitati tihti ja osalt möödapääsematult subjektiivseid tõekspidamisi, kuna vastavad ajaloolised, õigemini poollegendaarsed allikad on väga kasinad. Sel alusel jätkates pole kunagi ette näha ajaloolise töö umbkaudsetki rekonstrueerimisvõimalust.

Et ajalugu ei suuda vastava materjali puudumisel vist ka tulevikus anda suuremat selgust kõnesolevais küsimusis, on viimasel ajal ajaloole astunud mainimisväärse eduga abiks selle naaberteadus — muinasteadus. Muinasteaduse töömaterjal, mis koosneb ainelise kultuuri reaalistest, on iseendast täiesti objektiivne. Ajaloolise käigu üksikasju ja teatud elavat kultuurmiljööd ei võimalda küll muinasteadus sel määral rekonstrueerida, kui see on võimalik kirjutatud allikate kaudu mõnede muinasteaduse ja ajaloolise aja piiril olevate ajajätkude kohta (näiteks XIII sajandi ajalugu Eestis), kuid järeldusi teatud rahvaste kultuuriliste ja ühenduses seega poliitiliste ja majanduslike suhete üle võimaldab muinasteaduslik ainek tähelepanndava objektiivsusega.

Muinasteaduselt ja selle üksikuurimusilt võime siis kõige pealt oodata uut erapooletut materjali Põhja-Venemaa vanema ajaloo selgitamisel. On põhjust arvata, et muinasteadusel ühes korrespondeerivate teadustega läheb edaspidi korda suurtes joontes anda vastused neile probleemidele, mis praegu, nagu eelnevas mainitud, on paljudel mõjudel sattunud osalt koguni quasiteaduslikku ummikusse.

Senised muinasteaduse saavutised kõne all olevas küsimuses pole esialgu, tõsi küll, ka päris rahuldavad, mis sõltub osalt kogu distsipliini noorusest, aga eriti tarviliku meetoodilise ja teadusliku kasvatuse puudusest läinud sajandi vene muinasteadlaste juures. Laadoga alal¹⁾, mis on meie praeguse skitsilise vaatluse aineks, on läinud sajandi 70. aastail ulatuslikumaid teaduslikke väljakaevamisi ette võtnud soome uurija D. E. D. E u r o p a e u s²⁾ ja sama sajandi 80. aastail vene

¹⁾ „Laadoga ala“ all on mõeldud siin ja edaspidi mitte kogu Laadoga rannikuala, vaid ainult selle kagupoolset osa (umbes ala Olhovi ja Süüvari jõe vahel), mis muinasteaduslikult moodustab kultuurterviku. Järgnevas ka muude Laadoga rannikuosade kõne all olles saavad need vastavalt lähemalt defineeritavaks.

²⁾ Salonen, H. Gräberfunde aus dem Ladogagebiet. ESA (= Eurasia Septentrionalis Antiqua) IV, lk. 229. — Tallgren, A. M., Forsaker från Olonets. FM (= Finskt Museum) 1916, lk. 26. — Aspelin, Muinaijännöksiä suomen suvun asumus-aloilta, nr. 1080—1130.

muinasteadlane N. E. Brandenburg¹⁾). Peale nimetatute on Laadoga alal veel kaevanud rida teisi vene muinasteadlasi, kuid kõikide nende kaevamistulemused on avaldamata ja saadud materjal osalt kadunud, osalt teaduslikult kasutamata. Ülevaate kõigest senisest kaevamisest Laadoga alal ühes vastava kirjanduse mainimisega võib leida järgnevas lähemalt tsiteeritud W. J. Raudonika'se töös.

Huvitava kokkuvõtte skandinaavia leidudest ja vastavast kultuurimõjust nii Laadoga ranna kui ka kogu Venemaa kohta nooremal raua-ajal on andnud rootsi uurija T. J. Arne oma töös: „La Suède et l'Orient“, ilmunud Upsalas 1914. a.²⁾). Oma aja kohta küllalt tähelepandav ja ka praegu ainuke tõsi-teaduslik muinasteaduslik töö selles küsimuses, on dr. Arne teos praegu mõnes osas juba vananenud. Kõige pealt on aga aineestik, millele põhjeneb mainitud töö, pärit vanemaist leidudest ning väljakaevamisist, mis eriti Laadoga ala kohta, nagu seda mainisime eelnevas, on väheusaldatav ja vähepakkuv.

Mööda minnes võiks nimetada ka endise Tartu Ülikooli professori B. Nermäni uuemat tööd „Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der Wikingerzeit“³⁾), kus ta peale pealkirjas nimetatud küsimuste lühidalt puudutab ka viikingite probleemi Venemaal.

Siiski on praegune vastav aineestik ka muinasteaduse seisukohalt liiga puudulik. Probleemi lahtiharutamine kogu ulatuses eeldab terve rea häid monograafiaid kõne alla tulevate erialade ja üksik-küsimuste kohta. Vene muinasteadusel oleks siin sooritada tänuväärt ülesanne, pealegi kuna üksikobjekte, vastavaid kalmeid ja muinaslinnu tuntakse praegu juba arvukalt ega tarvitse neid eriti avastama minna.

Nimetatud tarvidust teaduslikult usaldatavama aineestiku ja selle põhjal tehtud üksikmonograafiade järele on õieti tabanud nooremasse põlve kuuluv vene muinasteadlane, Leningradi ülikooli dotsent W. J. Raudonikas, kelle töö „Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet“ ilmus 1930. a. lõpul Stokholmis sarjas „Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar“, jagu 40:3. See 151 lk. suur, 123 joonise ja ühe levimiskaardiga varustatud, meetoodiliselt ja süstemaatiliselt võrreldes hästi projekteeritud töö

¹⁾ Бранденбургъ, Н. Е., Курганы южнаго Приладожья. МАР (= Материалы по Археологии Россіи) 18. Peterburi 1895.

²⁾ Archives d'études Orientales publiées par J. — A. Lundell. Vol. 8.

³⁾ Kungl. Vitterh. Hist och. Antikv. Akademiens Handlingar, 4:1, Stokholm 1929.

toob palju uut ainekku ja seetõttu värskust praegu vaatluse all olevasse küsimusse. W. J. Raudonikas on a. 1924—1929 avanud Laadoga alal 76 kääbashauda, peale selle korjanud rohket topograafilist materjali ja üksikasjalikult tutvunud seni sel alal tehtud vanemate kaevamistega ning neist saadud ainekuga.

Oma praegu tsiteeritud töös annab W. J. Raudonikas, peale sissejuhatise, milles autor meid tutvustab senise probleemiseadeldusega viikingite küsimuses Venemaal ja eriti Laadoga alal, lühida ülevaate uurimiste tulemusist Laadoga ala omaaegse keskuse — viikingite linna Vana-Laadoga (Aldeigjuborg'i) kohta. Muinaslinn Vana-Laadoga, asudes Olhovi jõe ääres, 12 km kaugusel selle suudmest, tänapäeval tähtsusetu alev, on juba vanast ajast peale olnud tuttav ajaloolastele ja muinasteadlastele. Peale varemate juhulisemate kaevamiste võttis siin üksikasjalikke uurimusi ette vene muinasteadlane N. J. Repnikov 1909.—1913. a. Muinaslinna alal ettevõetud ulatuslikud väljakaevamised andsid võrreldes huvitavaid tulemusi, paljastades mitmes horisontaalkihis esinevaid ehitiste (elamu, laut, kaev jne.) jäänuseid ja tuues päevavalgele arvukaid leide. Kahjuks on kaevamiste tulemusid, nagu seda pahatihti on juhtunud omaaegsete vene muinasteadlastega, senini veel avaldamata ja ka kogud ise tarvilikult korraldamata ning läbi töötamata. Nähtavasti kavatseb W. J. Raudonikas selle tülika, kuid tänuväärt ülesande enda peale võtta ja avaldab juba eespool-tsiteeritud töös lühida kokkuvõtu Repnikovi kaevamistetulemusist. Repnikov on arvanud kaevamistel linnas eraldada võivat 3 horisontaalset kihti: 1) kõige alumise, soome kihi, mis oleks ajast kuni IX sajandini p. Kr., 2) keskmise, viikingite oma, IX—XI s., 3) kõige kõrgema, slaavi linnale kuuluva kihi, XI ja järgnevatelt sajanditelt. Kas need Repnikovi tähelepanekud, eriti kihtide jaotus, peavad paika, on raske öelda; igatahes on linnast leitud huvitavaid leide, mis osutavad, et siin on — võib-olla eri ajajärgel, võib-olla osalt rööbikult — tegemist mitme kultuurimõjuga, milles m. s. selgesti eraldub vastavate leidude kaudu ka skandinaavia mõju.

Peale Vana-Laadoga on Laadoga ala muud muinaslinnad, gorodištšed, lähemalt uurimata.

Palju enam on uuritud sama ala kääbashaudu, mida ühes vanemate kaevamistega olevat kokku üle 400 avatud. Kääbaste hulgas on võimalik nii ehituselt kui levingult eraldada kahte liiki: 1) võrdlemisi suuri, kõrgeid (3—10 m) ja järske, korrapäraselt koonilisi kääpaid, mida vene muinas-

teaduslikus kirjanduses on hakatud hüüdma Olhovi tüüpi „sopkadeks“, ja 2) keskmist suurust, võrdlemisi lai (läbimõõt 5—18 m), madalaid (0,25—3 m kõrged) ebamääraste kontuuridega kääpaid.

Esimesed, s. o. Olhovi tüüpi kääpad, mille üldarv pole Laadoga alal just eriti suur, on põletushauad, mis sisaldavad tihti erilisi ehitisi palkidest ja kividest. Põletatud luud leiuvad kääbastes kas erilistes nõudes või ka tuleasemel, algupärasel maapinnal. Leide muististe näol on neist kääpaist saadud imesteldavalt vähe, ja needki, mis senini on leitud, nagu nooled, noad, mõned raud- ja pronkskatkendid jt., pole ajaliselts lähemalt määratavad. Levinud on kõnesolevad kääpad kõige pealt Olhovi ääres, Vana-Laadoga ümbruskonnas, neid esineb harvemalt aga ka teiste itta ja lõunasse viivate jõgede ääres.

Dotsent W. J. Raudonikas, põhjenedes kõnesolnud kääbaste ehituse sarnasusele Skandinaavia viikingiaja haudadega, samuti asjaolule, et Olhovi tüüpi kääpaid on leitud kõige pealt jõeteede ääres, mida tarvitasid viikingid oma matkadel Lõuna- ja Ida-Venemaale, peab võimalikuks, et Olhovi tüüpi kääpad kuuluksid viikingitele, ehk küll osa uuri- jaist on arvanud neid kuuluvaiks vanemale slaavlaste asustusele Novgorodi alal. Niikaua kui pole kääpaist leitud määravaid leide, jääb küsimus muidugi lahtiseks, kuid tõenäolisemana tundub allakirjutanule Raudonikase seisukoht.

Teise eespool-nimetatud kääbasteliigi kohta on palju enam andmeid. Raudonikase järele on nende kääbaste üldarv Laadoga alal umbes 1200. Nad palistavad suuremate või vähemate rühmade kaupa, igas rühmas tavaliselt üks või paar teistest suuremat kääbast, jõgede ääri. Jõgedevahelistel aladel leidub kääbasterühmi harva. Umbes $\frac{1}{3}$ kõnesolevate kääbaste üldarvust on juba vanemal ajal lahti kaevatud, kuid vastavad kaevamisaruanded on kahjuks puudulikud. Ainult Raudonikase enda eespool-mainitud kaevamised on meile andnud teaduslikult täpsa ainestiku, mis võimaldab saada kaunis hea ülevaate nende kääbaste ehitusest ja neist saadud leidudest. Raudonikas on oma eespool-tsiteeritud töös avaldanud 16 kääpa kaevamise aruannet ühes plaanide, leidude ja jooniste ning fotodega (viimased on kahjuks kaunis puudulikud).

Raudonikase, Brandenburgi, Europaeuse jt. kaevamistest selgub, et neisse kääpaisse, mis koosnevad harilikult liivast, mulla ja liiva segust jne., on surnud maetud nii põletatult kui

ka põletamata, üksikult kui ka mitmekaupade ühte kääpasse. Mõnes kääpas esineb põletamine kui ka matmine kõrvuti. Laip või ka põletatud luud on asetatud kas algupärase maa pinnale või sellest vähe kõrgemale kääpasse. Matmist maapinna-alusesse hauda tulevat Raudonikase järele ¹⁾ ette ainult hilisemais kääpais. Panused, eriti suuremais kääpais, on võrreldes arvukad ja koosnevad nii ehteist, töö-tarberiistust kui ka relvist. Iseärasusena võib kõnesolevais Laadoga ala kääpais mainida kollet, mis on varustatud harilikult metallist paja, rauast panni, labida ja muude kolde juurde kuuluvate esemetega. Leiud, ajaliselt kõige suuremalt osalt IX—XI sajandilt, on pärit või põlvnevad väga mitmesugusest kultuuri-piirkonnast. Kõige enam esineb vahest Skandinaaviast pärinevaid või sealt põlvnenud esemeid. ²⁾ Paljud ehted, töö-, tarberiistad ja relvad on küll Skandinaavia omade eeskujul koha peal valmistatud. Tähelepanav on ka soome algupära esemete arv, mille hulgas leidub nii kohalikke (Põhja-Venemaal tavalisi) kui ka impõrti lähemalt ning kaugemalt hõimlasilt. ³⁾

Palju on Laadoga ala hauus samuti asju, kõige pealt naaste, vööehteid, suurimalt osalt helmeid jne., mis siia on tulnud üle Bolgari Lõuna-Venemaa araablase ja kasaaride kaubanduskeskust. ⁴⁾ Vähem leidub siin balti esemeid, ⁵⁾ samuti slaavi omi. ⁶⁾ Viimased, s. t. slaavi kultuurist põlvnevad leiud, esinevad Laadoga alal alles XI sajandi hauus.

Leidude najal lähemalt analüüsidest Laadoga ala kõnesolevud kääbaskultuuri jõuab Raudonikas järgmistele seisukohtadele:

1) Ta arvab Laadoga ala kääbaskultuuri kaunis kindlasti kuuluvat mõnele soome rahvale, kuid vastupidiselt seniste uurijate enamikule (Brandenburg, Aspelin, Spitsõn, Tallgren) mitte vepslasile, vaid karjalasile. Viimase väite tõenduseks toob ta asjaolu, et vene kroonika, mis suurtes joontes õieti määrab slaavi ja soome rahvaste asumisalad Põhja-Venemaal IX sajandil, ütleb vepslasi Valgjärve juures asunud olevat. Karjalaste poolt paistab veel rääkivat tõsiasia, et me Laadoga järve loodekaldal tunneme rikka ja omapärase

1) Ladogagebiet, lk. 94.

2) Vrd. Raudonikas, Ladogagebiet, lk. 102—109.

3) Raudonikas, Ladogagebiet, lk. 99.

4) " " lk. 99.

5) " " lk. 102.

6) " " lk. 102.

XII—XIII sajandisse kuuluva karjalaste kultuuri, ¹⁾ mis võiks olla kõnesoleva Laadoga ala soome kultuuri hilisemaks jätkuks.

2) Ta ei pea tõenäoseks, et Laadoga alal nooremal raua-ajal, välja arvatud Vana-Laadoga ja võimalikult mõned muud vastavad linn-kindlustused, oleks olnud skandinaavia asunikke, olgu siis kaubitsejaina või ka sõdurite ülemkihina.

3) Laadoga ala kääbaste panuste hulgas arvukalt esinevaid skandinaavia päritolu ning algupäraga esemeid seletab ta kõige pealt Laadoga ala elava kaubandusliku läbikäimisega Skandinaaviaga.

4) Asjaolu, et suurem osa skandinaavia asju on Laadoga alal leitud suuremaid ja rikkamaist kääpaist, asetab Raudonikas ühendusse sotsiaalsete vahedega Laadoga ala rahvastiku juures; nimelt arvab ta, et suuremad kääpad kuuluvad samast rahvast põlvnevale sotsiaalsele ülemkihile, kes jõukamana võis endale kaubavahetuse ja ostu teel kergesti muretseda ka skandinaavia ehteid.

Need Raudonikase seisukohad, ehkki nad tuginevad osalt uuele ainekule ja on iseendast ka huvitavad ja osalt uudsed, ei tundu allakirjutajale kõigis osis põhjendatuina.

Arvamist, et XII—XIII sajandi loodepoolse Laadoga ala rikas karjalaste kultuur, mil koha peal senini puuduvad vanemad eelastmed, oleks tulnud või oleks olnud mõjustatud kõnesolnud Laadoga lõuna- ja kagupoolse rannikuala IX—XI sajandi kultuurist, on avaldatud mööda minnes ka varemalt. ²⁾ Raudonikas seob loode- ja kagupoolse Laadoga ala noorema raua-aja kultuure siiski esmakordselt vähe julgemalt etniliste probleemidega. Allakirjutanu arvates on Raudonikase väited selles suhtes, ehkki neil esialgu pole veel toeks küllaldaselt faktilisi tõendisi, uskumapanevad. Laadoga loodeala rikas ja omapärane kultuur tekib siia teiseveresena ning järsku XII sajandil, ilma et, nagu juba mainitud, koha peal oleks tunda vanemaid eelastmeid. Laadoga kagualla kultuur aga jääb, nagu eelnevast mäletame, XI ja XII sajandi üleminekul võrdlemisi nõrgaks, võiks peaaegu öelda — lõpeb XI sajandiga, andes aset vähe-iseloomulikule slaavi-soome segakultuurile. Peale arheoloogiliste tõsiasjade ei räägi ka ajalooline tagapõhi selle vastu, et karjalased oleksid XI ja

¹⁾ Vrd.: Schwindt, Th., Tietoja Karjalan rautakaudesta. SMYA (= Suomen Muinaismuistoydistyksen Aikakauskirja) XIII. — Nordman, C. A., Karelska Järnåldersstudier. SMYA XXXIV.

²⁾ Tallgren, A. M., FM. 1916, lk. 35. — Sama, Euroopa muinasaeg, lk. 174.

XII sajandi üleminekul siirdunud Laadoga kagurannikult selle looderannikule. Oletades, et karjalased on IX—XI sajandil asunud Laadoga kagurannikul, on vastuoksa õige tõenäoline, et ühes Novgorodi jätkuva ekspansiooniga X ja XI sajandil karjalased, lõuna poolt tulevate slaavlaste survele, siirdusid üle järve selle looderannikule. Teiselt poolt, teades karjalasi juba XII sajandil asuvat Laadoga looderannikul ja arvestades asjaolu, et karjalased ei kuulunud soome hõimude hulka, kes vanemast raua-ajast noorema raua-ajani siirdusid praegusest Eestist üle lahe Soome, jääb meile nende arvatavaks liikumisteeks praegustele elukohtadele ainult kas tee idast või lõunast. Idapoolne tee langeb praeguste teadmiste seisukohalt suurelt osalt ära, sest Kirde-Venemaalt ei tunta praegu muistiseid, mis lubaksid oletada karjalaste siirdumist siit Laadoga loodealale. Ehk küll Kirde-Venemaal tunneme karjalaste asustust ka juba muinasajal, ¹⁾ on vastuoksa tõenäoline, et see on siia tagamaadele levinud kagust ja lõunast. Laadoga loodepoolse ala asustamisel karjalaste poolt jääb siis õieti üle ainult tee lõunast, kas Karjala maakitsuse kaudu või üle Laadoga järve. Nii lähtudes ka karjalaste eneste asumisalast XII sajandil paistab tõenäoline, et nad oleksid siia siirdunud lõunast või kagust, ja et Ingerimaa oli kõnesoleval ajal asustatud vadjalaste poolt, vadjalaste ala ja Laadoga kaguala peajasjalikult metsane ja soine vahemaa sel ajal aga asustamata, sobib Laadoga kaguala paremini karjalaste vanemaks asumisalaks (enne XII sajandit).

Lisaks eelöeldule on Laadoga kagu- ja loodeala kultuuridel, vaatamata ajalisele vahele, ka palju sisulist ühtlust. Mõlemas kultuurühendas on tähelepanndav koht skandinaavia, samuti idamaistel mõjustustel, kuna põhiaines on soomeline. Laadoga loodeala kultuuris näivad jätkuvat, ainult hilisemates vormides, samad kultuurtraditsioonid, mida õppisime tundma Laadoga kagualal.

Kõige eespool-öeldu põhjal paistab, et Laadoga kaguala kultuuri kandjaiks nooremal raua-ajal tõesti pole olnud veps-lased, vaid tõenäoliselt karjalased. Veps-lased, kelle noorema raua-aja kultuuri me tänapäeval muististes veel ei tunne, asusid nähtavasti juba siis Valgjärve ümbruskonnas, nagu seda mainib ka kroonika.

Raudõnikase poolt tema töös tuletatud teist järeldust, nagu poleks Laadoga kagualal nooremal raua-ajal olnud püsiivat viikingite asustust, ei pea allkirjutanu tõenäoliseks.

¹⁾ Tallgren. A. M., Kysymys Bjarmalannista. Tietojemme rajoilta historiassa, lk. 229 jj. Porvoo 1920.

Laadoga alal sel ajal esinevaid väga sagedaid skandinaavia päritolu ning algupäraga esemeid võib ju muidugi teoreetiliselt seletada ka intensiivse kaubandusliku läbikäimisega Skandinaaviaga, kuid mõned muud kaalutlused ja tõsiasiad paistavad siiski viitavat ka viikingite eneste asumisele Laadoga alal. Nagu juba eespool mainitud, oli Laadoga ala, siia suubuvate jõgede kaudu, kogu tolleaegse viikingite itta ja lõunasse suunatud kaubandusliku läbikäimise võtmeks. Kõige algelisemategi strateegiliste käsitluste juures pidid viikingid seks, et kindlustada endile teed lõunasse, Mustale merele, ja itta, Volgale, olema Laadoga ala peremehed. Ja et vanemate aegade tavalise moraali järele oli õigus ka üksikasjus sellel, kel oli võimu (vrd. XIII sajandi olusid Baltimail Läti Hendriku järele), ei ole tõenäoline, et Laadoga ala põliselanikud oleksid ainult kultuurilise üleoleku või ilusate silmade tõttu võimaldanud viikingitele kestvalt vaba tee läbi oma alade. Ehk küll tolleaegsed kaubaretked sooritati harilikult hulganisti ja kaupmehed ühes saatjatega moodustasid alati ka teatava sõjalise jõu, olid üllatused võimalikud maal, mis polnud mitte relvade ja jätkuva ülevõimu abil rahule sunnitud. Selt seisukohalt paistab allakirjutanule ilmne, et viikingid pidid nooremal raua-ajal sõjaliselt valitsema Laadoga alal. Laadoga ala valitsemiseks ei jätkunud aga küll üksi Vana-Laadogast, mille viikingite garnisoni võimalust ka Raudonikas jaatab, vaid et suurem osa Laadoga ala jõgesid (Olhov, Sjas, Süüvar) on lähtekohaks kaugemale sisemaale viivatele teedele, on tõenäoline, et viikingite tegelik võim pidi ulatuma üle kogu Laadoga ala. Oletatud võimu lähtekohaks võisid olla nii üle maa asuvad Vana-Laadoga sarnased linn-kindlustused kui ka üldse viikingite sõjaline ülemkiht Laadoga alal.

Rida Laadoga alal avatud rikkamaid haudu,¹⁾ mida Raudonikas peab vastavalt karjalaste ülemkihile kuuluvaiks, sisaldavat niivõrt palju puhtskandinaavia importi kui ka skandinaaviapäraseid asju, et võivad hästi kuuluda kohalikele viikingeile-kolonistele. On loomulik, et Laadoga alale kas ajutiselt või ka kestvamalt elama asunud viikingid omandasid koha pealt nii ainelisi kui vaimlisi kultuurimõjusid, — nähtus, mis on tänapäevani konstateeritav suurema osa kolonistide juures. On siis loomulik, et Laadoga ala viikingite hauus on leida kohaliku ainelise kultuuri saadusi kui ka hauavormis ning -ehituses endas on võimalik tähele panna koha-

1) Näiteks Raudonikas: Zaozerje 6, Jarovštšina 4; Brandenburg: VIII, XIX, LX, LXIX, LXXXIX, XCV; Europaeus: Nikolskoje, Zajjuvštšik.

likke mõjusid. Ka Eestis esineb nooremal raua-ajal, mille kultuur on suurtes joontes kaunis ühtlane, rööbikult mitmeid erinevaid matmisviise, nii et matmisviisi järgi üksi ei või veel alati otsustada teatud kultuurühema etnilist kuuluvust. Matmiskommete üksikasjad, samuti nagu kombat üldse, võivad ka teatud kultuurtervikus piiratud alade kaupa muutuda ja vahelduda, samuti on matmiskombeis nagu muuski kultuurloomingus võimalikud laened, kontaminatsioonid jne. Allakirjutanu ei pea seepärast päris õigustatuks liiga suurt rõhku panna neile haua-ehituse üksikasjule, mida Raudonikas leiab erinevatena Skandinaavia ja Laadoga ala haudades nooremal raua-ajal. Pealegi on Skandinaavia viikingiaeg esialgu veel liiga vähe uuritud ja käsitletud. Üldjoontes on aga vastuksa võrdlemisi palju sarnasust Skandinaavia noorema rauaaja haudade ja Laadoga ala kõnesolnud haudade vahel.

Allakirjutanu arvates võiks küll osa Laadoga kagualla kääbshaudadest arvata ka viikingeile kuuluvaiks.

Mis puutub Raudonikase poolt rõhutatud sotsiaalsesse vahedesse Laadoga ala elanikkonnas, kusjuures suuremad ja jõukamad hauad (mida harilikult on 1—2 ühe kääbasteühema kohta) kuuluksid vanemaile või teatud sotsiaalsele ülemkihile, siis on ju sotsiaalsed vahed iseendast kergesti ühendatavad ka etnilistega. Viikingid pididki, kui eeldame Laadoga alal nende püsivat asustust, moodustama sotsiaalse ülemkihi. Nii võib ühineda Raudonikasega, arvates suuremaid ning jõukamaid hauad Laadoga alal kuuluvat enam-vähem kindlasti väljakujunenud sotsiaalsele ülemkihile, milles allakirjutanu arvates vähemalt osa kuulus etniliselt viikingitele või oli viikingi algupära.¹⁾ Viikingite püsiva asustuse olemasolu Laadoga alal aitaks koos Laadoga ala loomuliku tähtsusega kaubandusliku transiidimaana paremini seletada ka seda haruldast mitmekesisust kultuurimõjudes, mis valit-ses siin nooremal raua-ajal ja mida me ei või samal määral tähele panna üheski teises noorema raua-aja kultuuris kogu Põhja-Venemaal ja Baltikumis. Me leiame Laadoga ala noorema raua-aja ainelises kultuuris peale kohaliku põhiaine ja juba eelnevas mainitu sel ajal Põhja-Venemaal ja Baltikumis enam-vähem universaalsete võõraste (skandinaavia ja idamaade) mõjude ka enam spetsiifilisi, nii lähemaid kui kaugemaid kultuurimõjusid, nii näiteks: Soome²⁾, Liivi³⁾,

¹⁾ Vrd. sel puhul Arne, op. cit., lk. 33, ja Tallgren, Euroopa muinasaeg, lk. 173.

²⁾ Raudonikas, joon. 69; Brandenburg, tab. II: 1, 4.

³⁾ Raudonikas, joon. 106; Brandenburg, tab. V: 16.

Permi¹⁾, Muuromi²⁾, Mordva³⁾ mõju. Lisaks on Laadoga ala üks rikkamaid araabia rahade leiualu kogu Venemaal⁴⁾). Need tõsiasjad osutavad väga intensiivsele ja ulatuslikule kaubanduslikule läbikäimisele lähemate ja kaugemate aladega, kus Laadoga ala ei võinud olla ainult transiidimaaks, vaid pidi kõige pealt ka omalt poolt olema aktiivne. Seda kaubanduslikku algatust ja aktiivsust ei tahaks selle aja oludes loota Laadoga ala päriselanikelt, karjalasilt endilt, vaid neil pidid juhtideks ja eestvõtjaks, vähemalt alul, olema viikingid. Viikingitelt nooremal raua-ajal Laadoga kagualal õppinud, on karjalased kauplemisosekuse läbi oma rikka loodepoolse Laadoga ala kultuuri XII ja XIII sajandil ja veel ajaloolisegi aja säilitanud kuni tänapäevani. Sest karjalased on ka tänapäeval kõrvuti permlastega (komidega) Põhja-Venemaal tuntumaid kaubitsejaid⁵⁾).

Sarnaselt oleks vahest võimalik lühidalt märkida Laadoga ala etnograafilisi olusid nooremal raua-ajal nende teadmiste seisukohalt, mida meile praegu pakub muinasteaduslik aineistik.

E. Laid.

Kirjanduslik ülevaade.

Oliver Goldsmith: Wakefieldi kirikuõpetaja. Tõlkinud J. Silvet. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1931. Hind 3 kr.

Selle tõlke tähtsus on peamiselt kirjanduslooline; vist ongi raamat määratud esmajoonel kirjanduslugu õppivale noorsoole, üldse neile, keda huvitab ilukirjanduslike vormide areng. Kirjanduse ajaloo, kitsamas mõttes romaani-ajaloo seisukohalt on „Wakefieldi“ kirikuõpetaja“ erakordselt väljapaistev osa, sest see teos on lahutamatult seotud moodsa romaani tekkimisega kaheksateistkümnendal sajandil.

Olgugi esimesi romaane ses mõttes, mida praegune aeg tunneb romaani nime all, ei erine „Wakefieldi kirikuõpetaja“ kuigi tunduvalt tänapäevasest romaanist, mille kõik elemendid ses on olemas. On küll märksa vähem sisemist pinget, vähem tihedust, vähem värvi kui tänapäeva romaanis, kuid see kõik on seletatav enimini ajavaimu erinevusega kui romaanivormi vahepealse arenguga. Muutunud pole niipalju romaan kui kirjanduslik eneseväljendusvahend,

¹⁾ Raudonikas, joon. 50; Brandenburg, tab. III: 2, 3, 6; Aspelin, nr. 1115.

²⁾ Raudonikas, joon. 101; Brandenburg, tab. I: 7; FM 1916, lk. 33, joon. 26.

³⁾ Brandenburg, tab. I: 5.

⁴⁾ Arne, op. cit., lk. 88.

⁵⁾ Manninen, I., Soome sugu rahvaste etnograafia, lk. 48. Tartu, 1929.

määratu palju muutunud on inimene: tooraine, millest ammutab romaan oma sisulise külje. Ent inimenegi pole nii väga muutunud oluliselt kui arenenud formaalselt. Nii et „Wakefieldi kirikuõpetaja“ tegelased tunduvad meile küll naiivselt käsitelduina ja naiivsetena oma eneseväljendustes, kuid üsna usutatavana igal pool, kus nad teotsevad, sõnu raiskamata. Kui romaani sündmustik meie meelest tundub vananenuna, siis seal esinevad inimesed erinevad võrdlemisi vähe tavalistest kaasaegsetest inimestest. Jah, nad on mõnes asjas otse tüüpiliselt moodsad; nimelt lihtsameelselt materialistlikus ellusuhtumises, eriti kui küsimuses on armastuse- ja abieluasjad. Kuidas need patriarhaalset elu elavad inglased siin sarnanevad meieaegsete praktiliselt kalkuleerivate mõistuseinimestega! Nad isegi ületavad meid praktilisuselt ja raha hindamise oskusest. See on romaani huvitavamaid külgi käesoleva sajandi lugejale.

Sündmustik iseenesest vaevalt suudab kõita praegust lugejaskonda, keda baseerunuks on teinud kõigil võimalikel aladel toimunud tehnika-edusammud. Puht-tehniliselt arenenud romaan on meid õpetanud nõudma suuremat põnevust ja ihaldama tugevamaid sensatsioonide; „tehniliselt“ arenenud elu ise aga on meid teinud nõudlikumaks ka romaanide ideelise pagasi vastu, mida oleme harjunud siduma sündmustiku ainelise küljega. „Wakefieldi õpetaja“ oma aja kohta üliväga huvitav sündmustik on meie silmis seepärast paratamatult langenud „noorsookirjanduse“ vähe-erutavale tasemele.

Mis puutub tõlkesse, siis on see eeskujulik, mida tagab juba tõlkija nimi. Sissejuhatus annab üksikasjalise ülevaate romaani autori elukäigust ja romaani enda kirjandusloolise tähtsusest.

M. Sillaots.

Richard Roht: Elu on ilus. Romaan. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1930). 486 lk. Hind br. 5 kr. 80 s., paberköites 6 kr. 55 s., iluköites 7 kr. 30 s.

Sedapuhku tutvustab Richard Roht meid jälle oma rändurkangelasega, kes vihkab seltskonda, selle variserlikkust ja eba-ausust, kes põgeneb üksindusse, looduse rüppe. See tüüp on tuntud juba Rohu kirjandusliku loomingu alguspäevilt ja on varieerunud läbi kogu tema toodangu mitmete eri nimedega, küll kunstnik Drevergina, Herbert Heldina, Konradina, Orgena, Mollina j. t. See on olnud Rohu lemmiktüüp, kellele ta on andnud kuhjaga kõik inimlikud voorused ja hüved, maha salates pahelised iseloomujooned. Selles tüübis on ära tuntud Rohu maine isik, kes on pidanud ennast paremaks ning kõrgemalseisvaks lihtsurelikest.

Seekord ei esine ta enam maski aül, vaid rändama läheb Roht ise. Ta põgeneb linnamüra-st suveks kaugele Lõuna-Eesti tagamaale, elab seal oma armastatud loodusele ja ettejuhtuvaile seiklusile, liigub igapäevaste inimeste keskel, viskab oma korralikud napsid, kus vaja, teeb oma naljad ja on õnnelik, — ta elu on ilus. Sellest kõigest katsub ta pajatada otsekoheselt ja avameelselt minavormis.

Katse, laskuda alla oma kujuteldud vaimukõrgusest tõelikkuse pinnale, on teosele suureks kasuks. Roht ei põe õnneks siin enam nii suurel määral aristokratismi-ega moraalitsemistõbe kui varemalt, millega ta tegi oma kangelased ebausutavaiks, „papist kujudeks“, nagu ta „Ajast“ polemiseerides ennast ise mainis. Siin läheb ta asundustesse ja alevitesse lihtsate inimeste juurde, elab sealset elu „lihtinimesena“ ja ei edvista oma suurtsugu tuttavatega. Seega

on saanud teos üldjoontes reaalne, usutav, sageli ilus, kõitev ja kaa-
sakiskuv, kuigi mitte vormikindel ega kunstiküps.

Rohu senise toodanguga võrreldes on see suur edusamm, kuigi tagantjärele selgus, et see edusamm on liiga kallilt ostetud: on tulnud oma kujuteldud aristokraatsuse pärast sattuda vastamisi seadustega.

Siingi on Rohul kaks poolt: üks tuntud üksinduseigatseja ja teine inimeste ning seltskonna järele januneja.

Ta unistab rännakule minnes metsaüksinduses vihma käes pakul istudes ja rännakuväsimust puhates: „Vihm pladistab tasa, mets kohab ja mul on südames rahu, vaikus ja õnn. Puhka, mu süda, mõtlen. Keegi ei saa sind kätte siit, võõraste metsade vahelt, ja kellelgi pole sinuga üldse tegu“ (lk. 10).

Ta armastab avaraid metsi, puid, nende kohinat: „Elu on ilus! Kui mitte muus, siis päikeses, tuules, tähtedes, pilvis, vihmas, rohus, puis, kastes,“ ütleb ta (lk. 486). „Kuid liikuda ühest kohast teise, näha palju kohti ja sulada nendega ühte — see on juba suur lõbu, elu ilu kvintessents“ (lk. 93).

Sealsamas näeb ta aga ka oma elu ülimalt lõbu ajutises paigal-püsimises, kui ta kirjutab: „Nüüd, kuna korteriküsimus lahendatud, võin hooletult ringi luusima ja aega viitma hakata jumaliku laisklemisega kesk jumala loodust, millist ei ületa mul ükski lõbu“ (lk. 119).

Siit võiks järeldada, et Rohul pole endalgi selged oma tunded ega nõuded elult; võiks meelde tuletada vasturääkivusi eneses ja teoses ning tembeldada viimast ebausutavaks ja teda ennast edvistajaks, loodusega uhkeldajaks ja tühjade sõnade tegijaks. Kuid need vastuokused pole nii teravalt alla kriipsutatud, kui ta varasemais teoseis, ega saa seega hukatuseks kogu teosele.

Roht armastab loodust ja tema ilu, elu ja selle ilu. Kõigest enam armastab ta aga jumaliku looduse ilu ja elu ilu võltsimatut, loomupärast kokkusulamist. Roht armastab vahelduvaid, mitmekesiseid muljeid sellest loomupärasest kokkusulanud tervikust. Neid ta naudib oma kujutelmis ja see kujuteldud nauding teeb talle elu ilusaks. Sellisele looduse ja elu nautimisele on pühendatud kogu käesolev teos. See on Rohu ülemlaul sellisele elu nautingule. Pandagu tähele, kuid Roht, elades vana lagunenu kõrtsi ärkliskambris üksiklase Tsibu, endise mõisakarjase juures, teostab seda naudingut. Metsa üksinduses pikutades ja loodust nautides unistab ta siiski seiklusist salaviinamüüja ja -põletaja, Rooste Reinu tütre Liine ja omapärase minevikuga mõldri Ojassoni tütre Valliga. Kuidas ta oma elu — looduse ja naistega seiklemise naudingud kooskõlastab! Tal pole rahu, kui kumbki neist puudub. Seega on Rohu selline, ainult looduse ja üksinduse ülistamine, millele ta on rajanud oma väimlise elu, olnud aiva vale.

Kõige selle juures on Roht siiski kultuurinimene, mitte metslane, kes kardab inimesi ja põgeneb nende eest. Oma suhtumist kultuurisse väljendab ta järgmiselt: „Kuid kultuur enesest on kena asi. Ilma „kultuuriliste küsimusteta“ ainult. Kultuur ühenduses ürgloodusega on suurepärase harmoonia. Olla ürglooduses ürginimene — milline kole õudus! Kuid olla ürglooduses kultuurinimene — milline jumalik nauding!“ (lk. 29).

Seda väidet kinnitab Roht ise ka oma suveseiklustega. Kui ta on tüdinenud inimesist, laadib ta oma reisipauna kultuurinimese toidumooni täis ja põgeneb sellega ürgloodusesse. Elab rahulikult

mõned päevad heinaküünis, püüab jõest kalu ja vähki. „Kuid siis saab otsa mu leib ja mu söögikraam ning vähestest tabatud kaladest ei saa ma elada. Ning ma otsustan jälle minna otsima inimesi“ (lk. 424). Ja inimesed huvitavadki Rohtu enam kui loodus; sellepärast viibib ta suve jooksul enamiku ajast inimeste juures, jättes kasustamata võimaluse, olla üksi loodusega.

Nii väga mitmekesine ja vasturääkiv on Rohu mina käesolevas romaanis; selle ümber koondab ta kõik tegevuse, pigemini — sellest lähtub ja oleneb tegevus, selle isiklikkude tõekspidamiste kaudu hinnatakse ümbrust, isikuid, seiklusi. See pole kristallselge ega kindlapiiriline, selles on rohkesti vasturääkivusi, nagu on neid igas inimeses, eriti lüürilises meeleolu-inimeses, nagu seda on Roht. Ometi pole see ka nii selgusetu, ebamäärane „papist kuju“, nagu olid seda Rohu endised maskis esinevad teislased, kuigi siin vilksatab sageli sama hädaoht, mis sai saatuslikuks Kirsimäe „Puhastustule“ kangelasele: teha ennast paremaks, kui oled seda oma tegude järele.

Kõrvalkujusid on romaanis rohkesti. Need tulevad esile ja kaovad niivõrra, kuidas rändab autor oma teel. Enamik neist on hästi joonistatud ja nad sööbivad mällu ning jäävad sinna püsima, mida pole saanud öelda Rohu seniste tegelaste kohta: raamat loetud, olid ka tegelased unustatud.

Esijoones oleks mainitav ilmekas Tsibu, kelle juures on autoril esimene ning suurim peatusjaam ta suvisel rännakul. See on üksijäänud endine mõisa karjamees, kes elab mõttetarga vanaduspäevi saadud asunikutalus, mis asub üksikult metsas teeristmel, eemal asundusest. Ta äiendab kõik oma majatalitused ise: lüpsab lehma, talitab seapõrsa, lambad, kanad ja valmistab endale ise toidu. Maa harib tal kolmandiku saagi eest keegi kauge sugulane Kokamägi asundusest.

See vanake oskab mõnulda kui Rohtki. Ta nõudmised pole suured, kuid nende seas figureerub tähtsal kohal üksindus ning rahu. Sellepärast nad Rohuga kahekesi nii hästi sobivadki. Jälgitagu Tsibu isikut 11. peatükis lk. 199—210, kus ta kaitseb end pealetükkiva kosilase, kahtlase sugulas-vanaeide Katre vastu, ja teil on selge Tsibu huumoririkka elutarga vanamehe põhitoon.

Tsibule väarikaks kaaslaseks on tema maadeharia, pooltohman Kokamägi, kes oma rumaluses rängasti kannatab varaste käes ja oma varandust ivakeseksi ei julge silmist lasta. Selle omapärase hirmuhaiguse on Roht mõistnud tabavate situatsioonidega ilmekalt esile tuua.

Rahuldavalt on joonistatud ka kõik teised tegelased, kellega autor ümbruskonnas liikudes kokku puutub. Näiteks maa salakõrtsipidaja Rooste Rein oma tütre Liinega. Liine on noor ja tal tekib autoriga intiimsuhteid, mis arenevad õige kaugele, kuid purunevad, niipea kui on selgunud, et ta on samuti magusaks söödaks isa kaubatarvitajale kui linnakõrtsides kõikelubavad ja -töötavad ilusad oobrikud ning baaridaamid.

Omapärane isik on ka kihelkonna kõster, noor muusikakunstnik Laanemägi, kes edasiõppimise asemel Leipzigis on sattunud metsakolga kõstriks, — näide meie juurteta haritlaskonnast, kel eesmärgi taotlemiseks puuduvad majanduslikud võimalused. Nalja pärast on ta sattunud rikka lihuniku tütre, praktilise Loori mõrda, kes parema puudumisel võtabki ta enesele meheks. Nende huvitavad ning suurejoonelised pulmad teeb Rohtki kaasa.

Omapärase maailma pakub autor veel mõlder Ojassoni perekonnaga, kelle juurde satub ta ühes Tsibuga juhuliselt juba esimesel maalviibimisööl. Keegi pole seal enda eluga rahul, kõik on nii erinevast maailmast — põevad üksindust ja igavust. Vana Ojasson oli enamalt mõisnik, nüüd ainult oma endise mõisaveski mõlder. Samuti on proua paremaid päevi elanud ja põeb nüüd maal oma languse tagajärgi. See on Rohu varemini armastatud aadlikutüüp, kes nüüd maauksinduses täiesti degenerereerub ja oma silmad igavuses peast välja nutab. Säärane kodune õhkkond, pealegi kui võõrasema on eriti vali, kärbib ka eluröömsa Valli tiivad, teeb ta kurtvaks ja hädaldavaks, elu üle nurisejaks.

See tegelastegrupp moodustab romaani esimese osa. Õieti ongi see ainsam, mis annab kompositsioonilt kuidagi romaani mõõdu välja. Siin on tegevust katsutud koondada, tegelasi üksiteisega siduda ja vajalik intriigi on olemas Rohu ja Liine näol. Nõudlikult vaadates pole seegi osa romaaniks küllalt tihe ega keskendatud. Ülejäänud teises pooles puudub seegi algeline kompositsiooninõude rahuldamine. Seal on ainult autori reisipildid ja seiklused, mis vahelduvad kiiresti ega lase ennast koondada teisiti kui rändaja-autori minas.

Püsivama, kestvama seikluse moodustavad autori elamused Saaremõisa alevikus, jaoskonna-arsti k. t. prl. Roossaare ja prl. Roosilehe pool, kuhu ta satub sama juhuliselt Laanemäe pulmatuvuse kaudu, nagu on juhulised kõik tema peatused. Alul satub autor vastamisi prl. Roossaare isiku omapärase minaga, kust sõnlemise järele tekibki tutvus. Arsti juures peatudes uurib autor innukalt ümbrust, tööstusealevikku ja selle elanikke, töölist kuni vabikuomaniku juudi perekonnani. Esimese päeva õhtul on ta juba igatsetud peigmees leskunud paksu, kuid noore alevikõrtsimamsli ja tema kahe õe juures, milline situatsioon pakub autori seiklejaverrele palju võimalusi.

Suve lõpu veedab autor ühes omapärase noore taluperemehe Voldemariga, kes pärit kuskilt metsajärve kaldalt. See on moodne ja asjalik elumees, kes on mõistnud oma maise elu hästi sisse seada; see on „midagi üliõpilase, poeselli ja talupoisi vahepealset“ (lk. 455). Talu rent võimaldab tal muretu elu ja ühes tuntud kirjani-kuga, kes talle kui taevast antud kaaslasest, seikleb ta ümbruskonnas tütarlastega.

Säärane elu on Rohule ilus — seiklus seikluse peale. Ometi ei saa jätta märkimata pettumusi, mis inimesed jätavad autorisse. Õnneks oskab ta aga skandaali või pettumuste eelõhtul kaduda ning edasi liikuda — ja seega jääb enamik neist tulemata.

Sellisena on kõnealune romaan igatahes Rohu rahuldavam ja kunstipärasem teos, mis ta senini on suutnud pakkuda. Põhitöönilt ja ellusuhtumuselt võiks seda toodet võrrelda August Gailit'i „Nipernaadiga“, kui viimane oleks täiesti meie algupära. Pige-mini võiks lähtekohti otsida juba autorite ühisest mõjustusallikast — Knut Hamsun'i hulkuritüüpidest.

Need kõik olid teose voorused, mis eespool mainitud, ja ainult nende esiletoomisega tõstaksime teose kõrgusse, kus ta tõelikult ei püsi. Kahjuks pole Roht veel täielikult vabanenud oma senistest pahedest ja neist tükib nii mõnigi veel käesolevas teoses ilmekalt esile, kuigi nende arv on teose voorustega võrreldes väiksem. Seega

siis õnnelik suhete ümberpööramine võrreldes Rohu varasema toodanguga. •

Roht armastab siingi tõsta ennast erandiks, harilikest inimesist kõrgemale, kuigi mitte nii väga esiletükkivalt kui varemalt. „Kena päev, mõtlen, kui palju läbi elatud, kui palju muljeid — mulle! Kuid mis pakuks mõnele teisele üks niiske kevadöö, üks käik salaviinamüüja juurde, või üks uinak veskis?“ (lk. 64), küsib ta ja vastab sealsamas: „Mitte vist väga palju.“ Sellega tahab ta eriti alla kriipsutada oma tundemeele erksust. Kuid usun, iga teine lihtsurelik oleks saanud sellest ööst sama palju, kui Roht seda sai ja käesolevas teoses edasi on andnud.

Samuti pole Roht vabanenud filosoferimisest ega moraalitsemisest; kumbagi armastab ta teosesse tasapisi poetada, aga ei muutu õnneks pealetükkivaks ega häiri see ka lugejat. Jälgitagu tema targutsi peatükes, kus ta viibib üksinda looduses, ning möödaminevaid moraalitsemisi. Viimaste suhtes on ta siiski tagasihoidlikum ja katsub panna sellised tüübid iseendi eest kõnelema. Olgu selliseiks näiteiks, mis tuletavad meelde „Naudingu“, „Aja“ ja „See, millest avalikult ei räägita“ aegu, kas või logardite talu, kus Roht mööda minnes veedab öö (22. peatükk, lk. 290—412), Rooste Reinu ajakommete kirumine (lk. 43), veski teenija lühikesed riided (lk. 100) või Liine liialt värvitud huuled ja puuderdatud nägu j. t.

Peale ülalmainitud põhilaadiliste puuduste leidub teoses rohkesti ka väiksemaid viperusi, aja ja ruumi piirest välja hüppamisi, mis segavad hoolikat lugejat ja on ebausutavad. Kõige pealt — esimene kevadeöö, mil autor tuleb Tsibu juurde, on sündmuste järele liiga pikk: maikuu 7—8-tunnise ööga ei jõua peoga püüda 128 vähki, pummeldada salakõrtsis, ümber eksida soodes ning rabades paarikümne kilomeetri ulatuses, veskisse jõuda, seal vähid ära keeta, ühes napsidega ära süüa ja enne päikese tõusu veel magama minna. See on ebausutavalt palju! Taga metsanurgas tuntakse Rohtu igal pool nägupidi, nii et incognito proovireisijana ja metsakaupmehena rändamisest ei tule midagi välja. Esimesel kohtamisel tunneb tema salaviinapõletaja tütar Liine ja suudleb lahkudes autori kätt. (Miks?) Need on kõik väga küsitavad seigad, milliste vältimine oleks tulnud teosele kindlasti plussiks.

Lõpptulemusena tuleb tunnustada käesolev teos Rohul siiski rahuldavaks, meeleolurikkaks ja uudseks, kuigi ta lehekülgede arvult on tahtnud enda üle pakkuda ja seetõttu tundub teos venitatuna, ilma keskenduseta ega rahulda romaani kompositsiooninõudeid. Mainitud puudused ja vääratused ei hävita aga rahuldavat üldmuljet.

P. Hamburg.

Eesti algupäraste romaanide võistlus 1932.

Kirjastus-osatühisus „Loodus“ Tartus kutsub seega eesti kirjanikke rikastama meie jutukirjandust uute väärtuslike algupäraste romaanidega ja saatma neid sellekohasele võistlusele, jättes seejuures autorile vabaduse aine valikus kui ka käsituslaadis. Romaani all tuleb mõista tööd vähemalt ses ulatuses, mis meie oludes on romaani piiriks välja kujunenud.

Romaanivõistluse tingimused on järgmised:

1) Käsikirjad, mis ei vasta eeltähendatud romaanimõiste nõudele, jäävad võistluselt kõrvale.

2) Võistlusele saadetud töödest tulevad hindamiseks üksnes niisugused romaanid, mis pole paljundamise teel seni avalikkusele veel tuttavaks saanud.

3) Tööde vastuvõtmise viimaseks tähtpäevaks on 1. september 1932. a.

4) Võistlusele tuleb tööd saata järgmisel aadressil: K.-o.-ü. „Loodus“, Tartus, Vana tän. nr. 1. Töö kui ka selle juurde lisatud ümbrik kandku mingit varjunime või märgusõna, kuna autori enese tõeline nimi ja aadress sisaldugu mainitud suletud ümbrikus.

5) Läbivaatamisele tulevad ainult kirjutusmasinal vihulehekaustas lehekülje ühel poolel vähemalt ühe tähe kõrguse reavahega selgesti kirjutatud käsikirjad. Segaselt kirjutatud käsikirjad, kui tingimustele mitte vastavad, jäävad žürii poolt läbi vaatamata.

Võistlusele saadetud käsikirjad antakse tagasi peale žürii otsuse kuulutamist isikuile, kelle nimi ja aadress leidub suletud ümbrikus.

6) Žürii koosseis avaldatakse hiljemalt kaks kuud enne käsikirjade vastuvõtmise lõpptähtpäeva.

7) Auhindadeks makstakse 200 000 senti: 100 000 senti esimeseks, 60 000 senti teiseks ja 40 000 senti kolmandaks auhinnaks kolmele võistlusel parimaks tunnistatud käsikirjale. Žürii võib omal äranägemisel jätta mõne auhinna välja andmata või k.-o.-ü. „Looduse“ nõusolekul määrata mitu sama auhinda, samuti loobuda üldse auhindade väljaandmisest, kui võistlustööde kirjanduslik tasapind on madal. Kirjastusel jääb õigus avaldada neist auhinnatud käsikirjadest 20% autorihonorariga esimene trükk. Järgmiste trükkide avaldamiseks on k.-o.-ü. „Loodusel“ eesõigus. Samuti on k.-o.-ü. „Loodusel“ õigus sellekohasel kokkuleppel autoriga kirjastada ka teisi võistlusest osa võtnud ning trükkimiseks kohaseks tunnistatud käsikirju.

8) Žürii algab oma tööd kohe esimeste käsikirjade saabudes ja avaldab oma otsuse võistlusaasta oktoobrikuu esimesel laupäeval avalikul kirjanduseõhtul. Enne seda tähtaega ei pea kirjastus võistlusest osavõtjatega mingit kirjavahetust peale p. 1., 2. ja 5. mainitud käsikirjade tagasisaamise juhtude.

K.-o.-ü. „Loodus“.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

Kes loevad ajakirja

„Eesti Noorust“.

Noored ise linnas ja maal, koolis ja kodus. Ajakiri käsitleb noorte teotsemistulemusi koolis, kodus, põllul, spordiväljal, kirjanduse, rahvakunsti, keha- kultuuri ja muudel endakasvatuse aladel. Ilmu- vates ja ilmunud numbrites hulk noorte töö ja teo kangelaste pilte, kõne- ja sulemeistreid, elu- päästjaid, lavakangelasi, lüpsimeistreid jne.;

kooli- ja seltskonnategelased, sest ajakirjas on rohkesti käsitletud rahvamajade, rahvaülikoolide, lugemislaudade, seltsi- ja koolielu, kirjanduse ja kunsti ning muud kultuuriküsimused;

hõimutegelased, sest ajakirja viimastes numbrites kirjutavad Soome väljapaistvad tegelased, liivlased ning naabermaade tegelased põhjamailt;

käsitöö-, põllumajandus- ja tulundusklu- bide tegelased, sest ajakiri toob alatasa kirjeldisi sellelt alalt;

kõik, kes peavad lugu **kodumaa omapärast ja ilust**, sest ajakirjas ilmub kirjeldisi kodumaa ilusamatest kohtadest, looduskaitsest, muinsus- kaitsega seotud tegevusest, rahvaluulest, rahvus- tantsust jne.

„Eesti Noorus’e“ tellimine ja levitamine on kõigi arene- mismeelsete noorte ja noorsoosõprade aukohus. „Eesti Noorus’e“ tellimisi võtavad vastu E. V. postiasutised ja tellimiste vastuvõtjad kohtadel.

Tellimishind: aastas kr. 1.80, 1/2 aastas kr. 1.—

Saadaval on ka eelmisi aastakäike.

„Eesti Noorus’e“ toimetus ja talitus: Tallinna, Lossi plats 4, telefon 429-77.